

Izborni trendovi od 2000-2014

Numerička analiza učešća i predstavljanja

Democracy for Development
Demokraci për zhvillim
Demokratija za razvoj

Izborni trendovi od 2000-2014

**Numerička analiza učešća i
predstavljanja**

Priština, jul 2015.

Autorsko pravo © 2015. Demokratija za razvoj (D4D).

Sva prava zadržana. Izuzev za citiranje kratkih pasusa u svrhu kritike i revizije, nijedan deo ove publikacije ne može se umnožavati, čuvati u sistemu za kasnije preuzimanje ili prenositi u bilo kom obliku ili bilo kojim sredstvima, elektronskim, mehaničkim, za fotokopiranje, beleženje ili drugo, bez prethodne dozvole instituta D4D.

Izveštaj priredili:

Leon Malazogu

Uz priloge i istraživačku pomoć:

Ngadhujim Halilaj i Rezarta Delibashzade

Ovaj izveštaj priređen je u sklopu projekta za izbornu reformu i analizu izbornih trendova na Kosovu, koji finansiraju ministar spoljnih poslova Holandije i Savezno ministarstvo spoljnih poslova Švajcarske. Ovaj izveštaj jednim delom je finansiran subvencijom Fondacije za otvoreno društvo. Sadržaj ovog izveštaja isključiva je odgovornost Demokratije za razvoj (D4D) i ni pod kojim okolnostima se ne može smatrati kao odraz stava ministra spoljnih poslova Holandije i Saveznog ministarstva spoljnih poslova Švajcarske niti kao stav Fondacije za otvoreno društvo.

Sadržaj

Pregled izveštaja	5
Uvod	7
Izbori od 2000. do 2014.	10
<i>Iskustvo u vezi sa izbornim sistemom</i>	12
Biračko telo i odziv	16
<i>Birački spisak</i>	16
<i>Stvaran odziv</i>	19
<i>Glasanje putem pošte i uslovni glasovi</i>	22
<i>Nevažeci glasovi</i>	25
Uticao na ponašanje birača	32
<i>Rodna kvota</i>	32
<i>Otvorene liste</i>	35
<i>Preferencijalni glas</i>	37
<i>Kako se birači opredeljuju za kandidate?</i>	38
<i>Gravitiranje rukovodstva</i>	39
Odnos prema politici	41
<i>Kontakt sa predstavnicima</i>	41
<i>Članstvo i bliskost strankama</i>	44
Trendovi glasanja	50
<i>Budući trend</i>	65
<i>Promenjen izbor?</i>	71
<i>Drugi izbor</i>	73
<i>Popularnost lidera među pristalicama drugih stranaka</i>	75
Zaključci	81
Lista publikacija	83
Završne note	85

Pregled izveštaja

Desetoro izbora u periodu od petnaest godina pruža dovoljnu distancu da se razmotri koliko Kosovo shvata i praktikuje demokratiju. Imajući u vidu da neće biti održavani izbori, predstojeće dve godine, pružaju odličnu priliku da se sagleda i poboljša izborna iskustvo. Ovaj izveštaj osvrće se na širok raspon trendova i pruža zaključke i analize sa neutralnog stanovišta, sa namerom da pruži informacije upravo onim donosiocima politike koji će možda u bliskoj budućnosti raspravljati o dizajnu izbornog procesa.

Kako bi se dokučile evolutivne promene sporog rasta naše demokratije, potrebno je iz nešto duže perspektive oceniti sporu stopu demokratizacije. Kako bi bilo koja reforma bila uspešna, korisno je da pre svega postoji polazna osnova i slikovit pregled koji će omogućiti da se oceni naša prošla izborna istorija, što je upravo cilj ove studije. Iako je u samim začetima, kosovska demokratija počela da pokazuje neke znake konsolidacije, koji su приметni u smanjenju broja stranaka koje se kandiduju na izborima, zatim poslednji mandati počeli su da traju duže a zaključene su i tri mirne polu-tranzicije.

Pri izradi ovog izveštaja analizirano je dva skupa informacija. Uporedili smo zvanične cifre koje je izdao CIK u vezi sa biračkim spiskom, odzivom, učinkom stranaka, pojedinačnih glasova– u pokušaju da sagledamo dugoročni trend i da vidimo što može da se izvuče kao rezultat. Izveštaj je osmišljen sa namerom da analizira razloge koji su doveli do skoka u broju nevažećih i neispravnih glasačkih listića, svaljujući krivicu na odsustvo izbornih jedinica i upozoravajući da ne treba organizovati nekoliko izbora u istom danu (posebno ukoliko glasački listić ne bude pojednostavljen). Iznenađujuće je istaći da iako su svi birači dobili tri glasačka listića, oko jedne šestine glasačkih listića za skupštine opštine nije ubačeno u glasačku kutiju, što je

jak pokazatelj potencijalne prevare.

Birački spiskovi su nedavno poboljšani, što je podstrek da se može postići još više. Još veće preciziranje biračkog spiska moglo bi biti u interesu popularnih političara koji bi bili izabrani sa višim procentualnim odzivom. Stvarni odziv na izborima dostiže skoro 2/3, što je daleko od krize na koju ukazuju zvanične cifre. Ono što je najveća poteškoća u radu sa zvaničnim ciframa jeste upravo nedostatak puno cifara i nedosledan način na koji se ove cifre objavljuju – što čini da analiza bude teška i skupa.

Drugi deo izveštaja sagledava rezultate tri ispitivanja javnog mnjenja, u kome smo uporedili trend duž vremena, u načinu na koji građani Kosova sagledavaju svoje rukovodstvo, institucije zadužene za izbore, stranačko članstvo, koji su nakon toga unakrsno tabelirani sa nizom demografskih faktora. Birači u sve većoj meri menjaju svoju omiljenu partiju. U periodu od 2007. do 2010. godine, skoro polovina ispitanika promenila je svoj stranački izbor. Ispitanici srednje dobi, oni sa visokim obrazovanjem i žene sačinjavaju najveći procenat kolebljivih birača i trebalo bi upravo iz tog razloga da budu ciljna grupa političkih kampanja.

Odnos birača prema politici može se uporediti na osnovu rezultata tri ankete koje je D4D realizovao u periodu od 2012. do 2015. godine. Jedan od sve zapaženijih trendova jeste da što je viši nivo zarade pojedinca time je verovatnoća veća da se sastao sa nekim javnim zvaničnikom. U grupi zaposlenih ispitanika, obrazovanim i licima od 35 do 44 godine, mnogo je veća verovatnoća da su članovi neke političke stranke. Blizina stranci takođe je važna za zapažanje. Procenat onih koji smatraju da su veoma bliski svojoj stranci opao je sa 25% na 15%, dok se stopa građana Kosova koji se ne osećaju bliskim politici povećala.

Uvod

Izborni trendovi isplivavaju na površinu nakon dužeg skupa izbora, pošto obično evoluiraju toliko sporo da promene koje doživljavaju ne mogu da se primete golim okom. Ova godina pravi je trenutak za razmišljanje, imajući u vidu da Kosovo obeležava petnaest godina od prvih održanih demokratskih izbora. Petoro opštinskih i petoro nacionalnih izbora, pružaju dovoljnu distancu da se sagleda naša demokratska evolucija.

Kosovo je izašlo povređeno sa izbora 2009. i 2010. godine, ali je donekle ohrabreno poboljšanjima zabeleženim na izborima 2013. i 2014. Sada je pravi trenutak za razmišljanje, pošto nam predstoje dve neizborne godine, koje se mogu iskoristiti da se pristupi promenama koje su neophodne da se poboljša izborni okvir. Izborne reforme u velikoj su meri bile predmet diskusija u poslednjoj deceniji, međutim od uvođenja otvorenih lista i direktnog izbora gradonačelnika 2007. godine, postoji malo toga što može da se pokaže. Svi relevantni akteri – nevladine organizacije, političke stranke i međunarodna zajednica – imaju mnogobrojne ideje o onome što bi trebalo da se promeni u izbornoj arhitekturi na Kosovu. Korisno je imati slikoviti pregled na osnovu koga možemo oceniti našu prošlu izbornu istoriju da bi se pristupilo ozbiljnim reformama.

Studija koja prati ključne pokazatelje u vezi sa izborima služi istovremeno i kao koristan izvor koji će potpomoći uključivu diskusiju o kosovskom izbornom sistemu. Čak i najistančanije oko i najiskusniji izborni posmatrači jedva da mogu da uoče ono što zapravo pokazuju brojke. Korišćenjem brojki, prethodno¹ smo otkrili da je stopa neispravnih glasačkih listića u dve opštine bila viša nego u preostalom delu Kosova, što je nepogrešiv pokazatelj prevare. Takođe smo analizirali izborne trendove koji obuhvataju prvih troje izbora, koje smo objavili 2011.² na koje se ova publikacija

nadovezuje. Ovog puta, uključili smo veći broj pokazatelja, koji obuhvataju izbore u periodu od 2000. do 2014. godine. Pošto su izvorni podaci koje su nam pružili izborni organi predstavljeni u drugačijem formatu za svaki skup izbora, unos podataka zahtevao je veoma opsežan ručni rad.

U prvoj polovini izveštaja preispitujemo zvanične rezultate CIK-a i vršimo njihovu analizu. Izveštaj počinje pogledom na dužinu mandata i stranaka na vlasti, zatim proverava da li je Kosovo ispoštovalo pravilo četvorogodišnje uprave i da li je prošlo kroz dve mirne tranzicije– što je inače ključni pokazatelj demokratske konsolidacije. Izveštaj u nastavku opisuje različite osobenosti izbornog sistema koje su korišćene na Kosovu tokom ovog perioda i promene duž vremena. Ovaj deo preispituje uvođenje većih promena u 2007, izvučene pouke i koje druge promene mogu biti načinjene pre narednih izbora. Treći deo sadrži uporedbu biračkog spiska sa podacima o registraciji stanovništva i stavlja ih u precizniju perspektivu. Deo koji sledi u nastavku sagledava rodnu kvotu, otvorene liste i preferencijalno glasanje, za kojima sledi analiza glasova koje je čelnik svake stranke osvojio kao udeo u ukupnim glasovima njihove stranke.

Izuzev analize zvaničnih podataka koje je objavila Centralna izborna komisija, D4D je naručio tri uzastopne ankete, u međusobnim razmacima od oko 18 meseci, a koje su realizovane 2012, 2014. i 2015. Iako su rezultati prve ankete prethodno već objavljeni, druga polovina ovog izveštaja analizira dugoročniji trend, na osnovu pitanja koja su i prethodno postavljana na identičan način. Anketu 2012. godine realizovala je organizacija IndexKosova, i veliki deo ovih podataka već je objavljen. Ankete za 2014. i 2015. godinu realizovala je kompanija Ubo Consulting i u sva tri kruga uzorak je sačinjavao više od 1000 ispitanika, odabranim nasumičnim uzorkovanjem, a izbor ispitanika načinjen je tehnikom nasumičnog odabira svake treće kuće

sa leve strane ulice. Duž godina su upoređena samo ona pitanja koja su postavljena identično i koja su imala identične skupove odgovora. D4D takođe želi da oda zahvalnost Ngadhunjimu Halilaju na njegovom neumornom doprinosu u organizaciji unosa podataka i izradi grafikona, sa ciljem da se ispune očekivanja ovog zahtevnog izveštaja.

Izbori od 2000. do 2014.

Prošlo je petnaest godina od kada je Kosovo održalo svoje prve demokratske izbore – izbore za skupštinu opštine 2000. godine, koji su tada organizovani pod okriljem Misije Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK). Od tada, Kosovo je održalo još četvero opštinskih izbora i petoro nacionalnih izbora.

Izbori za skupštine opština i gradonačelnike od 2000.			
Datum	Skupština	Gradon.	Dužina (god)
28-Oct-00	I mandat (2000-2002)		2 (nepun)
26-Oct-02	II mandat (2002-2007)		5 (proširen)
17-Nov-07	III mandat (2007-2009)	x	2 (nepun)
15-Nov-09	IV mandat (2009-2013)	x	4 (prvi pun mandat)
3-Nov-13	V mandat (2013-i dalje)	x	

Sa samo jednim izuzetkom, Kosovo nije uspevalo da ispuni pune izborne mandate – što ukazuje na odsustvo demokratske konsolidacije i zrelosti. Na svu sreću, nakon decenije dugih pokušaja, četvrti mandat opštinskih izbora trajao je pune četiri godine. Četvrti mandat nacionalnih izbora trajao je skoro ceo mandat, ali je prekinut šest meseci pre roka, održavanjem vanrednih izbora. Sve ovo su znaci postepenog sazrevanja, ali ostaje još dosta toga što treba da se uradi.

Nacionalni izbori od 2001.			
Datum	Mandat	Dužina (god)	Tranzicija
17-Nov-01	I mandat (2001-2004)	3 (nepun)	LDK-PDK-AAK i ostali
23-Oct-04	II mandat (2004-2007)	3 (nepun)	LDK-AAK
17-Nov-07	III mandat (2007-2010)	3 (nepun)	PDK-LDK
12-Dec-10	IV mandat (2010-2014)	4 (nepun)	PDK i ostali (1.)
8-Jun-14	V mandat (2014-i dalje)		PDK-LDK

Izuzev dužine mandata, još jedan pokazatelj koji treba pratiti jeste da li je Kosovo doživelo dve mirne tranzicije koje Robert Putnam smatra glavnim lakmus testom demokratske konsolidacije. Iako je Kosovo doživelo promene svojih vladajućih garnitura, i dalje je sporno da li je ovo dovelo do potpune tranzicije. U periodu od 2001. do 2004. godine, LDK je bio na vlasti zajedno sa nekolicinom stranaka a 2004. godine sklopio je koaliciju sa strankom AAK (prva polu-tranzicija pošto PDK odlazi u opoziciju). 2007. godine, PDK pobeđuje na izborima i bira stranku LDK za svog mlađeg koalicionog partnera, što je možda druga polu-tranzicija. 2010. godine, PDK nastavlja sa svojom upravom, ovog puta sa drugima, dok LDK odlazi u opoziciju. Nakon grča u 2014. u trajanju od šest meseci, LDK je ponovo na vlasti, ali ovog puta zajedno sa strankom koja je bila na vlasti u poslednjih sedam godina, PDK. U najboljem slučaju, ovo mogu predstavljati tri mirne polu-tranzicije. Promena vlasti uopšteno je podrazumevala promenu jednog koalicionog partnera, dok su drugi nastavljali da upravljaju sa drugim partnerima.

Iskustvo u vezi sa izbornim sistemom

Glavne karakteristike izbornog sistema na Kosovu bile su relativno dosledne. UNMIK je prvi odabrao proporcionalan sistem kao najviše odgovarajući sistem imajući u vidu posleratno nasleđe Kosova i društvene podele. U zemljama podložnim konfliktu, nijedna stranka ne bi trebalo da dobije manje mesta od procenta izbornih glasova koje su osvojili. Proporcionalni sistem, koji se striktno pretače u procenat mesta – je samim tim bio pametan izbor, kako bi se usadio osećaj pravičnosti i sprečio konflikt.

Tabela koja sledi na sledećoj strani ilustruje vrstu izbora i karakteristike koje su korišćene duž godina. 2003. godine, velika kampanja građanskog društva dovela je do uvođenja otvorenih lista i direktnog izbora gradonačelnika, a one su upotrebljene po prvi put 2007. godine. Zagovaranje za izborne jedinice nije uspelo da premosti visoko političko odupiranje. Kao korak unazad, u istom krugu promena uveden je visok cenzus, sa ciljem da se uspostave stabilne vladajuće koalicije.

Uvođenje otvorenih lista bez izbornih jedinica otežalo je glasanje. Kako bi se sprečilo da glasački listić bude nalik na knjigu (sa 110 imena za svaku stranku), imena kandidata objavljujvana su u zasebnoj brošuri, koja je biračima stavljana na raspolaganje u svakoj glasačkoj kabini. Još jedna nus pojava jedne izborne jedinice sa otvorenim listama bila je opasnost da stranački kandidati sa vrha komanduju većinu datih glasova. Kako bi sprečio dominaciju glavnih stranačkih kandidata iz samog vrha političkih stranaka, OEBS se uspešno založio za uvođenje preferencijalnog glasa. Svaki birač je prvo morao da pronađe stranku svog izbora a zatim je mogao da identifikuje do deset imena sa spiska od 110 i da označi ekvivalentne brojke na glasačkom listiću (vidi u nastavku zaglavlje glasačkog listića u upotrebi 2014 – [link za potpun glasački listić](#)).³

Republika e Kosovës
Republika Kosovo - Republic of Kosovo
Komiteti Qendror i Zgjedhjeve
Central Election Commission

ZGJEDHJET E PARAKOHSHME PËR KUVENDIN E REPUBLIKËS SË KOSOVËS 2014
PREVREMENI IZBORI ZA SKUPŠTINË REPUBLIKE KOSOVO 2014

1 Shënjoni **VETËM NJË** subjekt politik
Oznaçite **SAMO JEDAN** politički subjekat

- 31. PLE - PARTIA LIBERALE EGJIPTIANE
- 32. PDAK - PARTIA DEMOKRATIKE E ASHKANLIVE TË KOSOVËS
- 33. PDS - PROGRESIVNA DEMOKRATSKA STRANKA
- 34. PREBK - PARTIA ROME E BASHKUAR E KOSOVËS
- 35. 36. VAKAT - KOALICIJA VAKAT
- 37. PF - PARTIA E FORTË
- 38. SRPSKA LISTA
- 39. PDP - POKRET ZA DEMOKRATSKI PROSPERITET

2 Shënjoni **MË SË SHUMTI PESË** kandidat
Oznaçite **NAJVISË PET** kandidata

1	2	3	4
5	6	7	8
9	10	11	12
13	14	15	16
17	18	19	20
21	22	23	24
25	26	27	28
29	30	31	32
33	34	35	36

Paralelno sa malodušnim uvođenjem nekoliko novih karakteristika, Kosovo je održalo troje izbora u jednom danu. Od birača je očekivano da označe do 23 kandidata istovremeno (stranka + 10 kandidata na nacionalnom nivou, stranka + 10 kandidata za opštinske izbore i jedan glas za gradonačelnika). Oni koji su glasali u balotaži bili su srećne ruke da daju svoj 24. glas.

13

Karakteristike izbornog procesa (po izornoj godini)

	2000	2001	2002	2004	2007	2009	2010	2012	2013	2014
Datum	28-Oct	17-Nov	26-Oct	23-Oct	17-Nov	15-Nov	12-Dec	Naknadni izbori	3-Nov	8-Jun
Vrsta izbora	Opštinski	Nacionalni	Opštinski	Nacionalni	Nacionalni Opštinski Gradonač.	Opštinski Gradonač.	Nacionalni	Uroševac/ Kačanik	Opštinski Gradonač.	Nacionalni
Liste	Otvorene	Zatvorene (1/3 rodna kvota)			Otvorene (1/3 rodna kvota)					
Br. Glasova	Jedan glas				1+10 glasova	1+1 glas	5 glasova			
Cenzus	Bez				5% za nacionalne; bez cenzusa za opštinske izbore					
Gradonač.	Predsedavajućeg bira Skupština				Direktan izbor gradonačelnika					
Sistem	Proporcionalan (strogo prevođenje glasova u mesta korišćenjem formule Saint-Lague)									
Izb. Jedinice	Bez jedinica - Kosovo jedna izborna jedinica na nacionalnim izborima, kao i u opštinama.									

I dalje postoje tendencije da se zatvore liste, koje povremeno bude uticajni lideri i obično van pažnje medija. Delovi međunarodne zajednice takođe se neformalno zalažu za zatvaranje lista, na izgled usled navodne oprečnosti između otvorenih lista i rodne kvote. Stvarni razlog može leži u tome da se poveća stranačka disciplina i da se smanji suprotstavljanje dijalogu i drugim nepopularnim merama. Iako je dijalog važan i iako bi Kosovo trebalo da ispuni većinu međunarodnih obaveza koje je preuzelo, ono na ovom putu ne sme žrtvovati kosovsku demokratiju.

Kako bi učinilo otvorene liste smislenim, Kosovo mora pristupiti novom krugu reformi. D4D i veliki deo građanskog društva dosledno su se zalagali za (a) sedam izbornih jedinica, (b) ukidanje tendencija da nosilac izborne liste bude automatski izabran, (c) zadržavanje otvorene liste i rodne kvote, (d) snižavanje cenzusa i (e) uvođenje kompenzacijskog mehanizma kako bi se obezbedilo da izborne jedinice ne proizvedu većinski efekat (kako se ne bi okrnjila proporcionalnost koja je propisana Ustavom).

Kosovo bi trebalo da ima za cilj da tokom 2015. i 2016. godine poboljša (a) izborni proces uključivanjem velikog dela podzakonskih akata u veći izborni zakon, (b) poboljša kvalitet učešća i predstavljanja izmenom izbornog sistema (izborne jedinice i glasački listići sa jednim glasom), i (c) uredi finansiranje političkih stranaka (uključujući privatne donacije).

Biračko telo i odziv

Jedan od najvažnijih aspekata izbornog procesa jeste tačnost i uključivanje biračkog spiska, odziv, glasanje putem pošte i uslovni glasački listići i stopa nevažećih glasačkih listića.

Birački spisak

Biračko telo i godišnje promene			
2000	913,179	36.9%	Registracija kosovskih Srba i dijaspore
2001	1,249,987	5.6%	
2002	1,320,481	3.5%	
2004	1,412,680	3.7%	
2007	1,567,690	-0.1%	
2009	1,563,741	4.4%	
2010	1,632,276	3.3%	Mnogo više od prirodnog priraštaja
2013	1,792,913	0.3%	
2014	1,799,023		2. prečišćavanje
Prosek u 13 godina		3.4%	isključujući 2000.

Na prvim izborima održanim nakon rata, Kosovo je imalo nešto manje od jednog miliona birača, što je značajno manje u odnosu na predratni broj stanovnika. Veliki broj stanovnika Kosova nije se vratio na Kosovo nakon rata, dok su kosovski Srbi na političkoj osnovi odbili da se registruju. Ogroman porast biračkog spiska (BS) (za 37% i 5.6% u naredne dve godine) može se objasniti samo brzom

registracijom kosovske dijaspor, povratkom raseljenih i boljom klimom među kosovskim Srbima.

Sa izuzetkom dve neuobičajene godine, godišnji porast biračkog spiska nalazi se u rasponu od 3.3% do 4.4%, što je značajno više od onoga što se može objasniti demografskim trendovima. Gruba procena ukazuje da oko 30,000 građana Kosova navršava 18 godina svake godina i da oko 10,000 premine svake godine. Neto vrednost od 20,000 ljudi može samo objasniti prosečan rast od 1.3% godišnje. Gledajući u celosti, između 2001. i 2014. godine (što je period koji pripisujemo prirodnom priraštaju a ne registraciji dijaspor ili raseljenih Srba), spisak je porastao za 3.4% godišnje, što je oko tri puta brže nego što to objašnjava prirodni priraštaj. Ako bismo pretočili procenete u brojke, spisak se povećao za oko 550,000 imena, dok je trebalo zapravo da se poveća za 216,000 imena.

Oko jedne trećine sumnjivih povećanja dolazi usled neuklanjanja imena preminulih lica sa spiska. Interesantno je da su malobrojna imena koja su izborni administratori skinuli sa biračkog spiska (uglavnom 2009) ostala i dalje na spisku civilno registrovanih lica. Pošto zakon propisuje da se pre svakih izbora koristi poslednji spisak civilno registrovanih lica, imena koja su jednom pročišćena ponovo su nađena na biračkom spisku u narednim godinama. Analitičari često pominju primer pokojnog predsednika Rugove čije se ime nalazilo na BS godinama nakon njegove smrti.

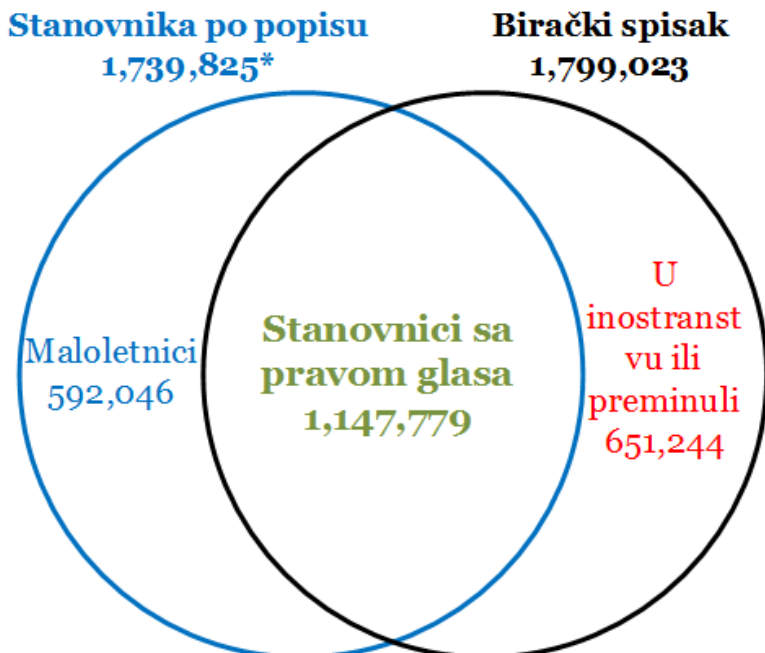
Birački spisak zaista je prečišćavan, verovatno kao posledica zajedničke radne grupe sa Ministarstvom unutrašnjih poslova. 2014. godine, birački spisak bio je veći nego u 2013. za samo 0.3%. 2009. godine po prvi put je sprovedeno prečišćavanje biračkog spiska, koje je dovelo do manjeg spiska u poređenju sa 2007.

Još jedan način da se proceni nivo netačnosti biračkog

spiska jeste da se uporedi sa podacima iz popisa stanovništva sprovedenog 2011, koji navodi da Kosovo broji 1,739,825 stanovnika (od kojih su skoro 600,000 maloletna lica).⁴ Ilustracija koja sledi u nastavku proračunava grupe birača na osnovu starosne dobi i mesta prebivališta (popis daje pregled stanovnika svih starosnih grupa na Kosovu, u poređenju sa BS-om koji ne navodi maloletnike ali uključuje građane Kosova u inostranstvu). Ukoliko oduzmemo maloletnike od ukupnog broja stanovnika, ostaje oko 1.15 miliona punoletnih građana sa pravom glasa, što je značajno manje od 1.8 mln građana Kosova sa pravom glasa koji se nalaze u BS-u.

Stanovnika po popisu	1739825*
Maloletnika po popisu	592,046
Stanovnici - maloletnici = stvarni birači	1,147,779
Birački spisak (BS)	1,799,023
BS - stvarni birači = u inostranstvu ili preminuli	651,244
*Sa izuzetkom opština: Leposavić, Zubin Potok , Zvečan i Severna Mitrovica	

Građani Kosova u inostranstvu imaju zakonsko pravo da glasaju i D4D se ne zalaže da im se oduzme ovo pravo. Kosovo ima masivnu dijasporu i prioritet je da je drži uz sebe (iako niske cifre o njihovom odzivu ne govore u korist ove konstatacije). Dok njihovo pravo glasa nije problematično, pojavljivanje njihovih imena na istom spisku sa svim drugim biračima jeste. Imajući u vidu pretpostavku neadekvatnog procesa glasanja, oko jedne trećine biračkog spiska može potencijalno biti predmet zloupotrebe ostalih koji mogu glasati u ime birača u inostranstvu. Ilustracija koja sledi u nastavku pruža vizuelni prikaz našeg proračuna u smislu broja građana Kosova koji su maloletni, koliko njih živi u inostranstvu i koji procenat stanovnika ima zakonsko pravo glasa.

*Sa izuzetkom opština: Leposavić, Zubin Potok, Zvečan i Severna Mitrovica: Leposavić, Zubin Potok, Zvečan i Severna Mitrovica

Ova izborna nepoklapanja ranije su bila predmet studije koju je realizovao D4D revizijom od vrata do vrata kojom je izvršena uporedba biračkog spiska za Kačanik i stvarnih stanovnika. Studija⁵ je došla do zaključka da se samo oko 60% imena na biračkom spisku može naći u istim naseljima, dok ostali ili žive u inostranstvu (19%), ili su preminuli (3%), žive na nekoj drugoj lokaciji na Kosovu (11%), ili nema nikakvih informacija o njima (7%).

Stvaran odziv

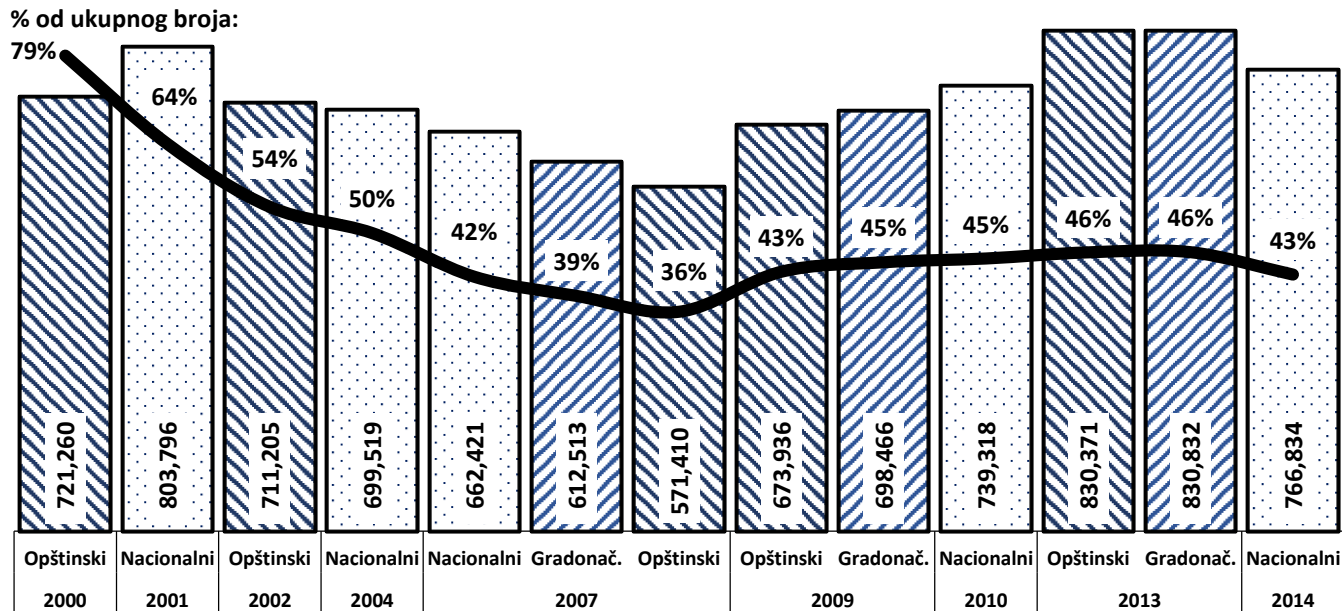
2000. godine je čak 80% građana Kosova izašlo na birališta da glasa, što je procenat koji je strmoglavo opao na 36% (za izbore za skupštine opština 2007), i skočio ponovo na 46% u 2013. (takođe opštinski). Grafikon koji sledi na narednoj

strani opisuje odziv u broju birača (kolone) i procenat biračkog spiska (linija).

Važno je napomenuti da broj ljudi koji su zapravo glasali i njihov prikaz kao udeo biračkog tela ne prate neminovno isti trend. Proceni bi trebalo da se pročitaju uz određenu dozu obazrivosti i mogu se protumačiti samo imajući u vidu netačnosti sadržane na BS-u. 2000. godine, dijaspora, Srbi i mnogi raseljeni stanovnici Kosova nisu se registrovali. Što se spisak sve više povećavao, ove kategorije počele su da se šire provizornim ne-biračima.

Ukoliko upotrebimo proračune iz prethodnog dela, možemo proračunati procenat ljudi koji su glasali, ali ovog puta kao procenat građana Kosova koji stvarno žive na Kosovu. Jedini način da to i učinimo jeste da upotrebimo podatke iz popisa stanovništva iz 2011, te smo se upravo iz tog razloga opredelili da upotrebimo podatke sa izbora 2010. kao najbliže 2011. godini. Ukoliko podelimo odziv birača sa procentom punoletnih lica koji u skladu sa popisom žive na Kosovu, onda ovime dolazimo do stvarnog odziva od 64.4%, što teško da može da se okarakteriše kao kriza u učešću kao što to portretizuju zvanične cifre.

Odziv od 2000-2014

Brojke navedene u prethodnom grafikonu takođe omogućuju da se identifikuje potencijalni izvor većih prevara. Činjenica da je u istom danu održavano dvoje i troje izbora (2009. odnosno 2007. godine) omogućuje da se odziv upoređi shodno vrsti izbora. Teško je shvatiti da je na nacionalnim izborima 2007. godine glasano sa 662,421 glasova što je oko 90,000 manje u odnosu na izbore za skupštinu opštine – iako je svaki birač dobio istovremeno po tri glasačka listića. Ukoliko treba da se veruje ovim podacima, svaki sedmi birač glasao je samo jednim ili dva glasačka listića, ali ne i trećim, i ne postoje nikakvi dokazi o glasačkim listićima koji su bili neispravni ili odbačeni na bilo koji drugi način. Ovi slučajevi bili su izričito retki, i doveli su do zaključka da iza ovog nepoklapanja stoji veća prevara.

Redosled važnosti različitih vrsta izbora takođe potkrepljuje ovu pretpostavku. Nacionalni izbori su jasno najvažniji i podsticaji da se “pogura” odziv su veći (kao što to ukazuje odziv). Drugi po redu najvažniji izbori su izbori za gradonačelnika, za kojima slede izbori za skupštinu opštine koji su sagledani kao najmanje važni, te je na njima zabeležen najmanji i najverovatnije najrealniji ‘odziv’.

Glasanje putem pošte i uslovni glasovi

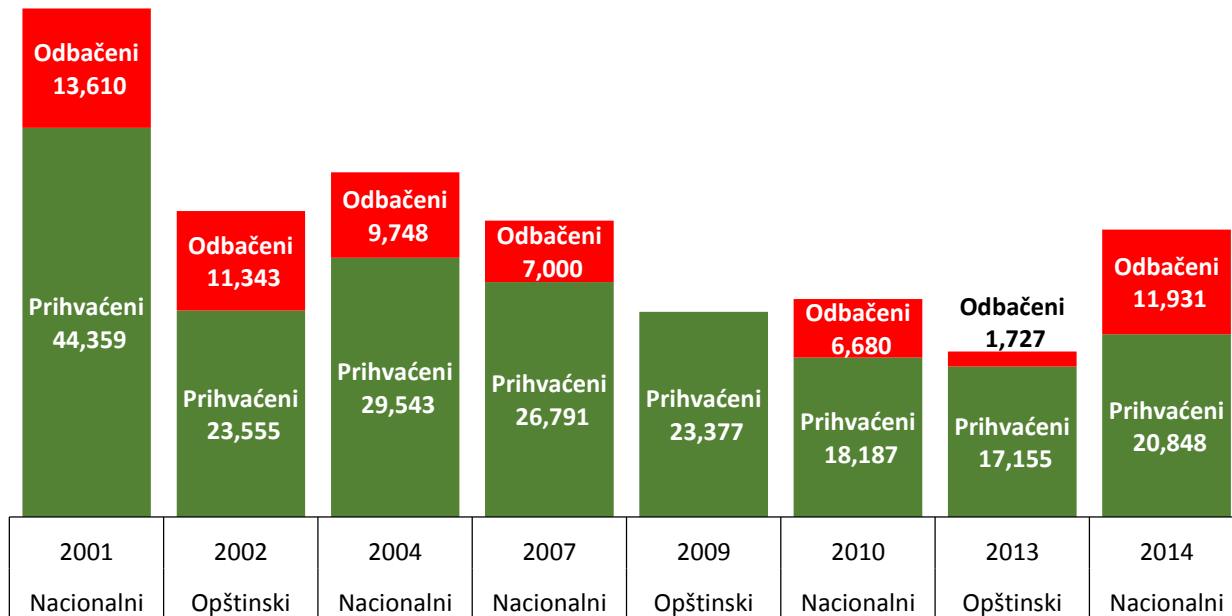
Jedna od interesantnih i nedvosmisleno čak i izlišnih karakteristika izbora na Kosovu bili su uslovni glasački listići (sposobnost glasanja na nekoj drugoj lokaciji a ne na nečijem dodeljenom biralištu korišćenjem dvostruke koverta koja obezbeđuje tajnost). Netačnosti sadržane na biračkom spisku i visok nivo raseljenih primorali su da se upotrebe uslovni glasački listići kako se ne bi obespravili građani Kosova čija imena ne mogu da se pronađu na spisku. Kao što se može videti iz tabele koja sledi u nastavku, oko 3-5% građana Kosova koristilo je uslovne glasačke listiće dok je dodatnih 0.5% do 3.5% glasalo putem pošte.

Ovi podaci predstavljaju savršenu ilustraciju načina na koji je CIK namerno spojio rezultate za uslovno i glasanje putem pošte. Ove cifre prikupljaju se zasebno i zahtevaju namernu odluku za njihovo spajanje. Štaviše, rezultati su raščlanjeni po opštinama za samo neke godine ali ne i za ostale. Ovo jedva da je slučajno pošto je CIK zasigurno raspolagao zasebnim ciframa pre nego što je odlučio da ih objavi zajednički.

		Broj		Procenat	
		Uslovni	Putem pošte	Uslovni	Putem pošte
Nacionalni	2001	57,969	27,601	7.21%	3.43%
Opštinski	2002	34,898	6,957	4.91%	0.98%
Nacionalni	2004	39,291	3,794	5.62%	0.54%
Nacionalni	2007	33,791	6,233	5.10%	0.94%
Opštinski	2009	23,377		3.47%	
Nacionalni	2010	24,867		3.36%	
Opštinski	2013	18,882		2.27%	
Nacionalni	2014	32,779		4.27%	

Takođe je važno propratiti stopu odbacivanja, pošto ukazuje bilo na (a) pokušaje da glasaju birači koji nemaju pravo glasa, ili (b) da su odbacivani glasački listići stvarnih birača u inostranstvu, pošto je neko drugi već glasao lično u njihovo ime (vidi grafikon na narednoj strani). Interesantno je sagledati tipove opština koje po svemu sudeći imaju visoki broj uslovnih i glasačkih listića za glasanje putem pošte. Priština je bila na samom vrhu liste godinama, dok je na opštinskim izborima 2013. godine nije prešao Prizren (vidi tabelu koja sledi u nastavku). Opštine sa srpskom većinom dosledno su ostvarivale najniži učinak.

Stopa prihvatanja uslovnih i glasačkih listića za glasanje putem pošte

Uslovni glasački listići			
Izborne godine		Najniži	Najviši
Nacionalni	2001	Zvečan (0.18%)	Priština (12.5%)
Opštinski	2002	Zvečan (0.48%)	Priština (12.7%)
Nacionalni	2004	Zubin Potok (0.05%)	Priština (16.2%)
Nacionalni	2007	Novo Brdo (0.04%)	Priština (12.7%)
Opštinski	2009	Zvečan (0.004%)	Priština (12.8%)
Nacionalni	2010	Junik (0.14%)	Priština (17.5%)
Opštinski	2013	Klokot (0.10%)	Prizren (13.1%)
Nacionalni	2014	Zubin Potok (0.08%)	Priština (18.86%)

Jasno je da veće i gradske opštine imaju ozbiljnije izazove bilo zbog svoje veličine ili usled stope raseljenosti. Međutim, migracijski trendovi obično podrazumevaju kretanje iz manjih ka većim opštinama sa time da ljudi ne uspevaju da promene i svoje zvanično mesto prebivališta. U tom slučaju, mnogi stanovnici Prištine mogu se opredeliti da glasaju za neku drugu opštinu, što bi se odrazilo visokom stopom uslovnih glasačkih listića u većini seoskih opština. Visoka stopa uslovnih glasačkih listića za Prištinu ukazuje u suprotnom smeru što je teško objasniti. Ovo bi moglo da posluži kao indikacija prevare pošto je pobeda mnogo bitnija u većim opštinama.

Nevažeci glasovi

Stopa nevažecih glasačkih listića pokazatelj je da li je izborni sistem svima lak za razumevanje. Visoka stopa nevažecih glasačkih listića ukazuje ili na visoki stepen nezadovoljstva usled aktivnog bojkota ili da je sistem suviše komplikovan za najmanje pismene, po mogućstvu u kombinaciji sa neadekvatnim obrazovanjem birača.

Tokom 2000, stopa nevažecih (uključujući prazne) glasačkih listića iznosila je 2.6%, što je procenat koji je

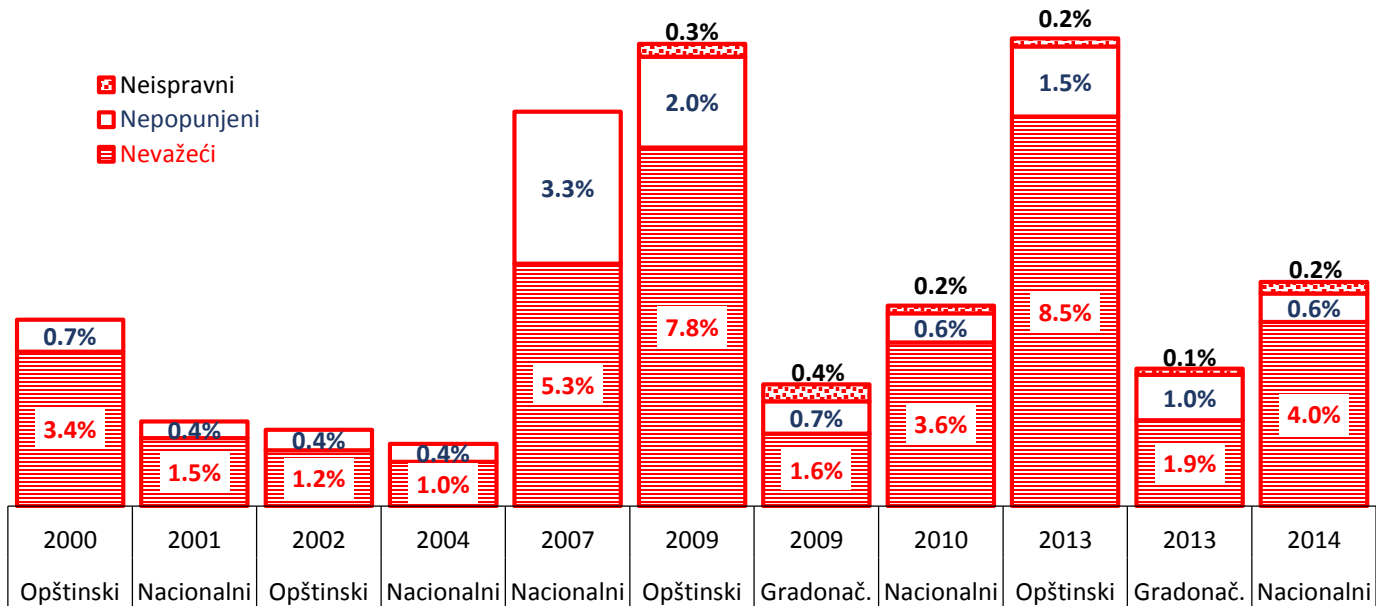
doživeo pad u narednim godinama pošto su liste bile zatvorene a birači su učili kako da glasaju, dostižući najniži nivo od 1.3% u 2004. Zahtev da se 23 puta označi glasački listić u 2007. (troje izbora održanih u jednom danu, sa posebnom brošurou sa imenima sa strane) očigledno je bio suviše komplikovan za 8.6% onih čije su preferencije otišle uzalud. Tri novine uključene su odjednom, uvođenjem komplikovanog glasačkog listića na dan kada je održano troje izbora u jednom danu. Visoka stopa nevažećih glasačkih listića pripisana je otvorenim listama od strane ljudi koji se protive unutar-stranačkoj konkurenciji. Proponenti unutrašnje stranačke demokratije svalili su krivicu za ovo na kombinaciju dva faktora: nedostatak izbornih jedinica i činjenica da je troje izbora održano u istom danu.

Opštinski izbori održani 2009. i 2013. praćeni su ravnomerno visokom stopom nevažećih glasačkih listića, 10.1% odnosno 10.2% – delotvorno obespravljajući svakog desetog birača. Dizajn glasačkog listića delimično se može okriviti u tom smislu, pošto je na izborima za gradonačelnika (koji su održani paralelno) zabeleženo samo 2.7% nevažećih glasačkih listića (za ovu godinu, statistike takođe sadrže podatke o neispravnim glasačkim listićima). Izbor deset preferencija u

Stopa nevažećih listića u odabranim parlamentarnim izborima	
Estoniji (2015)	0.6%
Ujedinjenom Kraljevstvu (2010)	1.0%
Albaniji (2013)	1.8%
Grčkoj (2015)	2.3%
Makedoniji (BJRM) (2011)	2.7%
Albaniji (2009)	2.9%
Bugarskoj (2014)	5.1%
Belgiji (2014)	5.7%
Bosni i Hercegovini (2014)	8.7%
Iraku (2014)	13.7%
Alžiru (2007)	14.4%
* Izvor: International IDEA	

2007. godini smanjen je na pet a krivulja učenja trebalo je da zabeleži manji broj nevažećih glasačkih listića. Zagonetno je zašto se stopa nije smanjila, što stvara sumnju na moguću prevaru– da je namerno činjenje glasačkih listića nevažećim upotrebljeno kao tehnika da se uobliče rezultati tokom samog prebrojavanja.

Nevažeći, nepopunjeni i neispravni glasački listići

Nevažeci glasački listići				
Izborna godina		Ukupno	Najniži	Najviši
Opštinski	2000	3.4%	Istok (2.5%)	Kosovo Polje (9.7%)
Nacionalni	2001	1.5%	Dečani (0.9%)	Podujevo (9.3%)
Opštinski	2002	1.2%	Dečani (0.8%)	Dragaš (3.4%)
Nacionalni	2004	1.0%	Dečani (0.6%)	Zvečan (35.8%)
Nacionalni	2007*	5.3%	Leposavić (0.9%)	Uroševac (7.7%)
Opštinski	2009	7.8%	Leposavić (3.5%)	Uroševac (11.7%)
Gradonač.	2009	1.6%	Klokot (0.9%)	Zvečan (17.9%)
Nacionalni	2010	3.6%	Uroševac (1.5%)	Ranilug (8.5%)
Opštinski	2013	8.5%	Mamuša (4.7%)	Glogovac (11.9%)
Gradonač.	2013	1.9%	Junik (0.7%)	Zvečan (5.8%)
Nacionalni	2014	4.0%	Mamuša (2.6%)	Elez Han (7.6%)

* CIK nije prijavio broj nepopunjenih glasačkih listića za izbore za gradonačelnika i skupštinu opštine

Prethodno navedena tabela predstavlja opštine sa najnižom i najvišom stopom nevažecih glasačkih listića. Sa izuzetkom nevažecih glasačkih listića, važno je obratiti pažnju na nepopunjene glasačke listiće, o kojima je zasebno izveštavano od 2001. Interesantno je ukazati na veliku razliku u nepopunjenim glasačkim listićima duž opština. Da je stopa bila slična, poslužila bi kao znak nepismenosti, ali pošto se cifre razlikuju, ovo je dodatni argumenat da su glasački listići namerno učinjeni neispravnim tokom procesa prebrojavanja u opštinama sa tesnim rezultatom.

Grafikon sa prethodne stranice predstavlja stopu nepopunjenih glasačkih listića kao procenat svih nevažecih glasačkih listića za svaki skup izbora. Tabela koja sledi u nastavku predstavlja opštine sa najvećim i najnižim stopama nepopunjenih glasačkih listića. Veliki procenat nepopunjenih glasačkih listića u srpskim opštinama verovatno su rezultat politike odbojnosti prema kosovskim

institucijama. Veoma niski nivoi u drugim oblastima mogu ukazati da su nepopunjeni glasački listići bili lak plen članova biračkih odbora da ih popune tokom prebrojavanja (što je takođe zapaženi trend).

Nepopunjeni glasački listići				
Izborne godine		Ukupno	Najniži	Najviši
Opštinski	2000	9,757	Dečani (0.9%)	Đakovica (2.0%)
Nacionalni	2001	3,471	Priština (0.3%)	Leposavić (0.9%)
Opštinski	2002	3,186	Priština (0.2%)	Podujevo (2.0%)
Nacionalni	2004	2,726	Suva Reka (0.1%)	Obilić (7.1%)
Nacionalni	2007*	21,980	Obilić (1.0%)	Štrpce (30.7%)
Opštinski	2009	13,324	Ranilug (0.2%)	Novo Brdo (5.1%)
Gradonač.	2009	4,923	Srbica (0.2%)	Leposavić (55.2%)
Nacionalni	2010	4,668	Ranilug (0.1%)	Leposavić (5.7%)
Opštinski	2013	12,667	Junik (0.1%)	Ranilug (2.9%)
Gradonač.	2013	8,234	Junik (0.1%)	Zvečan (7.7%)
Nacionalni	2014	4,782	Elez Han (0.2%)	Ranilug (3.4%)

* CIK nije prijavio broj nepopunjenih glasačkih listića za izbore za gradonačelnika i skupštinu opštine

Stopa neispravnih glasačkih listića takođe varira duž opština. Na primer, čak 34% (u Uroševcu 2009) glasova na izborima za gradonačelnike 2009. godine proglašeno je neispravnim, što je jasno posledica organizovanog poduhvata. To da su neispravni glasački listići prevashodno rezultat međunarodno organizovanog poduhvata, potkrepljuje činjenica da su redovno tri opštine sa najtesnijim rezultatima na samom vrhu ove liste. Pošto smo vršili merenje procentualno, veličina opština nije bitna.

Neispravni glasački listići				
Izborna godina		Ukupno	Najniži	Najviši
Opštinski	2009	1,854	Štrpce (0.1%)	Prizren (9.9%)
Gradonač.	2009	2,560	Mamuša (0.04%)	Uroševac (33.7%)
Nacionalni	2010	1,236	Leposavić (0.08%)	Priština (15.3%)
Opštinski	2013	1,452	Parteš (0.07%)	Priština (14.2%)
Gradonač.	2013	1,080	Klokot (0.09%)	Priština (9%)
Nacionalni	2014	1,899	Štrpce (0.05%)	Uroševac (25.2%)

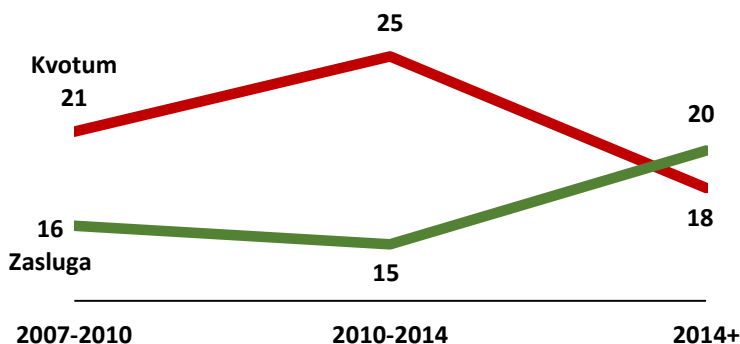
Uticaj na ponašanje birača

Izbor izbornog sistema treba da ispuni višestruke ciljeve. Na primer, rodna kvota ima za cilj da poboljša zastupljenost žena, dok otvorene liste imaju za cilj da poboljšaju direktnu odgovornost izabranih zvaničnika. U nastavku, izveštaj analizira trend nekoliko izbora u smislu kvote, koliko poslanika je izabrano ponovo, koliko poslanika je izabrano zahvaljujući otvorenim listama i koliko birači koriste svoj preferencijalni glas.

Rodna kvota

Nakon uvođenja zastupljenosti od 30% u Skupštini Kosova, vođeno je puno debata o tome da li je zastupljenost simbolična ili značajna. D4D je preispitao ove obrasce na osnovu izbornih rezultata i pojedinačnih glasova koje su kandidati osvojili. Grafikon koji sledi u nastavku predstavlja obrasce zastupljenosti polova u poslednja tri parlamentarna mandata. Izbori održani 2007. godine pokazuju da je više od 40% (16 od 37) poslanica osvojilo svoje mandate bez pomoći kvote, što je porast od preko 50% (20 od 38) u 2014.

Ukupan broj žena izabranih za poslanice (u tri mandata sa otvorenim listama)

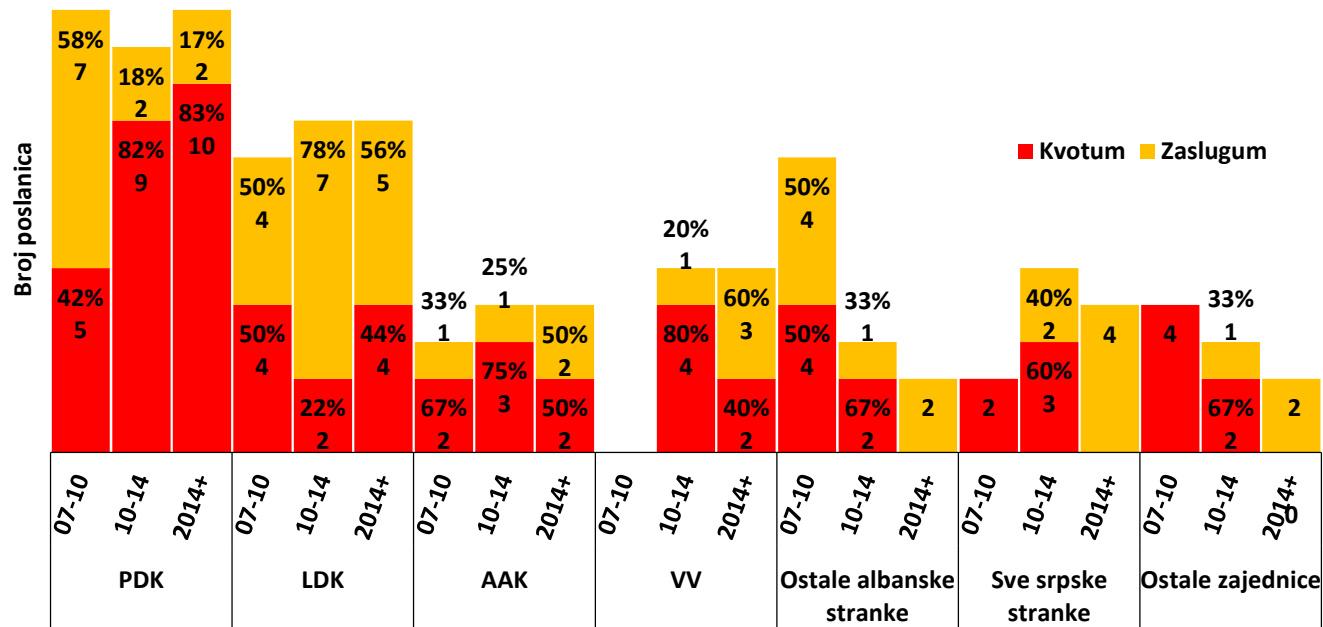

Kvota je omogućila bolju rodnu zastupljenost u parlamentu, ali su upravo otvorene liste omogućile da značajan broj moćnih muškaraca i žena zastupa svoje birače. Na dugi rok, samo konkurencija u okviru i duž stranačkih podela stvara dinamiku koja pokreće iznova odgovornost i zastupljenost duž vremena.

Grafikon koji sledi u nastavku pruža pregled zasluga poslanica za njihov izbor, i unakrsno je tabeliran sa varijablom stranačke pripadnosti. U 2007, PDK je imao 7 (od 12) poslanica koje su izabrane svojim glasovima, koji je od tada opao na 2 (ponovo od 12). LDK je imao moćnije žene, od 4 (od 8) u 2007. na 5 (od 9) u 2014 (dosledno iznad 50%). Vetëvendosje ima pet poslanica, od kojih su tri izabrane zahvaljujući svojim biračima (a ostale zahvaljujući kvoti). Manje stranke dosledno su obavile bolji zadatak time što su sve žene bukvalno sakupile dovoljne glasove da budu izabrane. Sve četiri srpske poslanice nisu koristile kvotu, kao što je to bio slučaj sa druge dve poslanice iz reda ostalih zajednica.

Pošto žene i dalje glasaju na manjem nivou od muškaraca, stranke koje uspeavaju da skrenu pažnju birača ženskog pola, zalažu se za pitanja koja ih preokupiraju i predlažu jače kandidate, što će verovatno poboljšati njihov celokupan učinak na budućim izborima.

Koje stranke su imale uspešnije žene? (u tri mandata sa otvorenim listama)

Otvorene liste

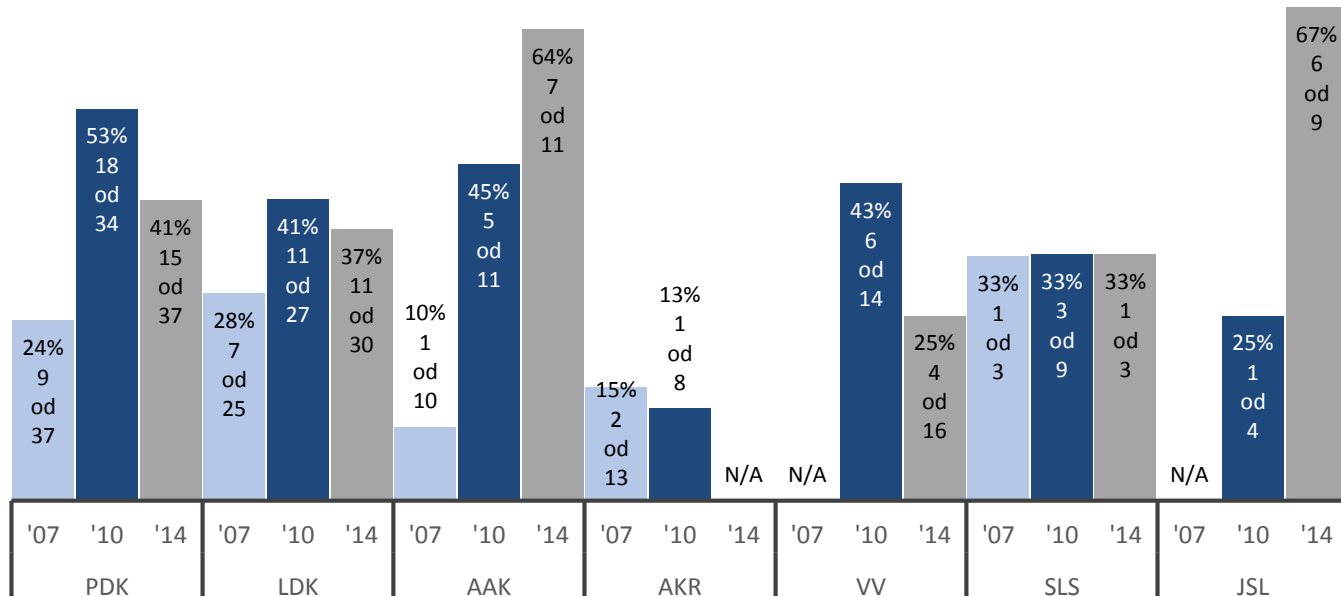
Otvaranje izbornog sistema glasanjem za pojedinačne kandidate (a ne samo za stranke) promovira odgovornost i direktne odnose sa biračima. Shodno tome, važno je izmeriti koliko poslanika uspeva da prevaziđe svoj inferioran položaj na listi koji im je dodelila stranka i njihov izbor u sistemu u kome bi zatvorenom listom ostali po strani. Grafikon koji sledi u nastavku ukazuje da sve veći broj poslanika uspeva da preskoči druge i da budu izabrani zahvaljujući samo otvorenoj listi. Samo 60% poslanika bilo bi izabrano zatvorenim listama.

Da li su poslanici izabrani zahvaljujući svojim glasovima ili zahvaljujući svojoj poziciji na listi?

Što se tiče konkurencije na rodnoj osnovi, pregled po stranci omogućuje da se stranke rangiraju po poslanicima koji su uspeali da budu izabrani na izborima svojim glasovima, uprkos svakoj verovatnoći. U stranci PDK, 24% (9 od 37) poslanika prešlo je svoje bolje pozicionirane kolege, što je skok na 53% u 2013. LDK je takođe doživeo porast sa 28% na 37%, za kojima sledi samo AAK (najveći skok sa 10% u 2007. na 64% 2014) i JSL (67%). Interni proces po svemu sudeći je poštedito VV, gde je samo 25% poslanika osvojilo dovoljno glasova da budu izabrani uprkos svim prognozama.

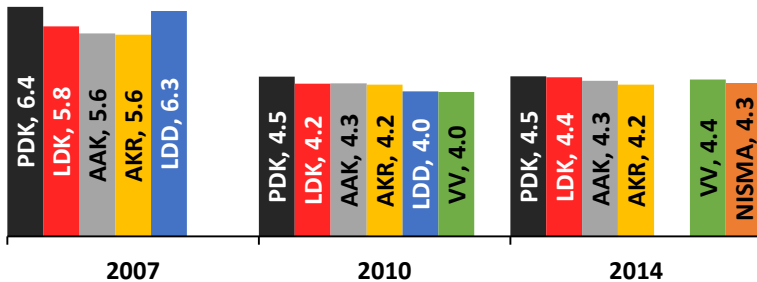
Više pobednika zahvaljujući otvoreni listama

Preferencijalni glas

Jedna od karakteristika kosovskog izbornog sistema je preferencijalno glasanje, odnosno mogućnost birača da označe 5 (u 2010. i 2014.) ili 10 kandidata (u 2007) iste stranke. Uporedba broja glasova kojim je birač glasao u proseku pomaže da se uoče sumnjive razlike. U 2007, imajući u vidu mogućnost označavanja do 10 kandidata, birači PDK označili su u proseku 6.4 imena, za kojima je usledio LDD sa 6.3. Animiranje birača je po svemu sudeći bilo mnogo veće 2010, gde su, imajući u vidu mogućnost izbora pet imena, birači PDK označili 4.5 imena, za kojima je usledio LDK sa 4.2 dok je VV bio na samom dnu lestvice sa 4 izbora. Ova ocena u velikoj meri se poklapa sa brojem članova biračkih odbora koje je kandidovala svaka stranka – PDK i LDK imale su najveći broj, dok VV nije imao nijednog člana biračkog odbora, imajući u vidu da je predstavljao novu stranku. U 2014, ova stopa se povećala među drugim strankama, iako je nemoguće reći da li je ovo zavisilo od animiranja njihovih birača ili od njihovih članova biračkih odbora.

Prosečan broj glasova označenih na glasačkom listiću

Kako se birači opredeljuju za kandidate?

Imajući u vidu novinu otvorenih lista i preferencijalnog glasanja, važno je izmeriti kako građani Kosova odlučuju koja imena da zaokruže. Postavili smo ovo pitanje u dva kruga naše ankete, i rezultati su upoređeni u tabeli koja sledi u nastavku.

Kada ste glasali za stranku, za koje kandidate ste glasali?		
Anketa	oktobar 2012	jun 2014
Pad	Lokalni izbori 2009	Lokalni izbori 2013
Prvih 5 kandidata	23%	11%
Pored lidera	12%	6%
Profesionalno dokazani	36%	31%
Koji su se dokazali tokom rata	6%	3%
Porast	Lokalni izbori 2009	Lokalni izbori 2013
Iz mog kraja	11%	22%
Mog pola	0%	2%
Poznajem ga/je lično	7%	13%
Ne znam/Odbijam	4%	5%
Nije glasalo	1%	7%

Ispitanici obe ankete uglavnom su se opredelili za kandidate koji su se “profesionalno dokazali”. Takođe možda postoje i psihološki razlozi iz kojih bi se većina ispitanika opredelila za ovu opciju. Ono što je pozitivno jeste da se smanjio procenat birača koji su “na brzinu obeležili 5 imena”. Birači su počeli da glasaju više za ljude koje poznaju lično (13%) ili koji su iz njihovog kraja (22%), dajući svoju podršku kandidatima bliskim stranačkom lideru (4%).

Gravitiranje rukovodstva

Čelnici glavnih političkih stranaka na Kosovu imaju ogroman uticaj na niže stranačke redove i uglavnom su sagledani kao glavno uporište kada govorimo o stepenu podrške koju uživaju među biračima – i upravo iz tog razloga proizilazi konstatacija da su ove stranke vođene ličnošću svog lidera.

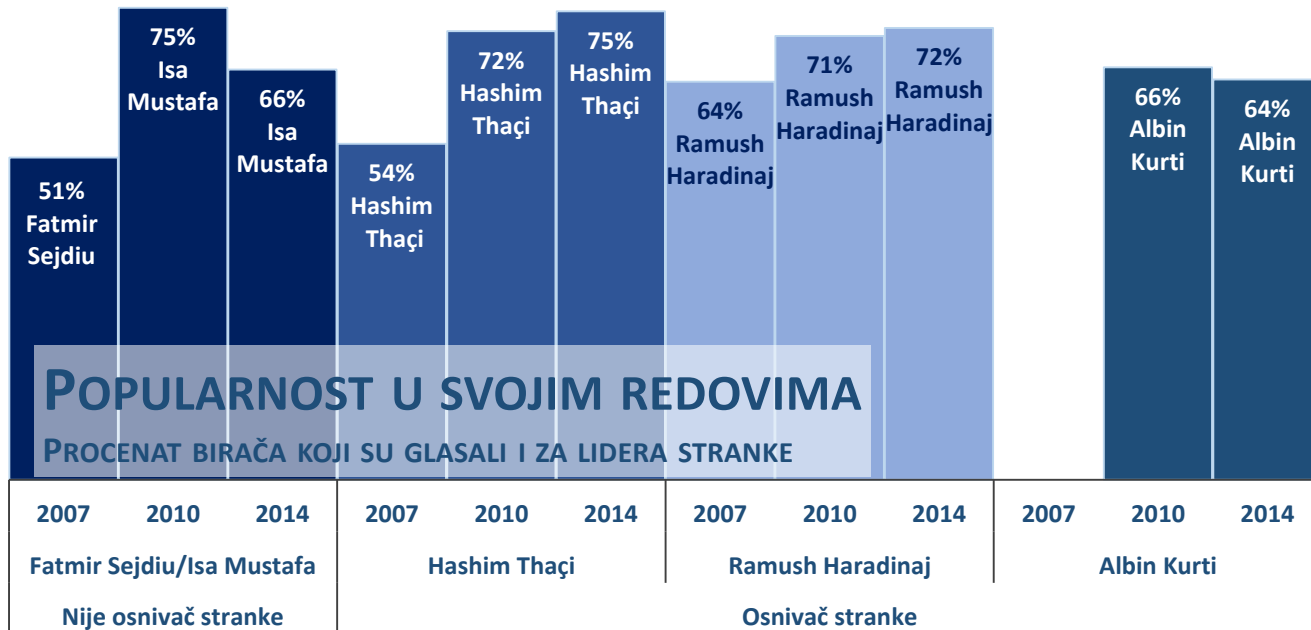
Moguće je izmeriti podršku koju politički lider uživa među biračima u svojoj stranci, uporedbom broja pojedinačnih glasova i glasova koje je osvojila stranka. Na poslednjih troje izbora, lideri četiri glavne stranke (PDK, LDK, VV i AAK), osvojili su više od polovine glasova datih stranci, o čemu svedoče i naši proračuni načinjeni na osnovu zvaničnih podataka dobijenih od Centralne izborne komisije (CIK).

Svaki drugi birač stranke LDK je 2007. godine, u okviru pet kandidata ove stranke takođe označio i Fatmira Sejdiu, koji je dostigao nivo od 75% u 2010. kada je Isa Mustafa došao u začelje. Imajući uvidu verovanje stranaka koje su lider-centrističke, Mustafa je bio jedini lider koji nije osnovao stranku, a opet je ostvario bolji učinak u odnosu na sve druge lidere na ovim izborima. Međutim, Mustafa nije postigao isti rezultat i 2014, kada je osvojio samo 66% glasova LDK, što znači da svaki treći birač LDK nije glasao za Isu Mustafu kao jednog od svojih pet omiljenih kandidata LDK.

Položaj Hashima Thačija kao predsednika PDK od uspostavljanja stranke nije oslabio njegov autoritet među biračima njegove stranke. Nasuprot tome, sa 54% (samo 3% više od Fatmira Sejdiu) u 2007, konsolidovao je podršku birača PDK i na poslednjim izborima je osvojio 75%, što je više u odnosu na bilo koju drugu stranku.

Ramush Haradinaj takođe je povećao svoj uticaj među biračima AAK, sa 64% iz 2007. na 72% u 2014. Rukovodstvo Albina Kurtija u pokretu Vetëvendosje zauzima visok nivo ali sa blago opadajućim trendom, što može biti dosledno stavu pokreta da ih sve zajedno vodi ideja a ne vekovni vođa.

Popularnost u svojim redovima

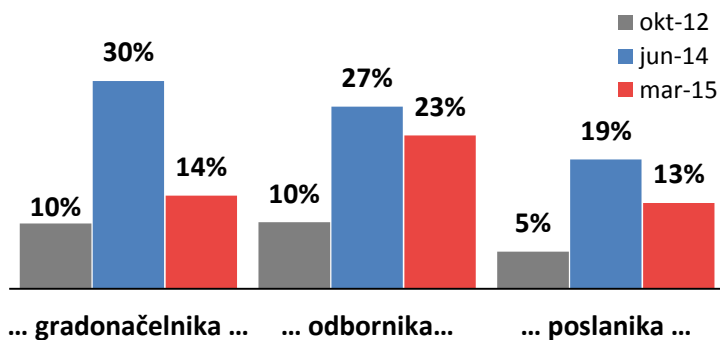
Odnos prema politici

Preostali deo ovog izveštaja upoređuje rezultate tri ankete koje je D4D naručio u periodu od 2012. i 2015. godine. Stepen u kome građani učestvuju u javnim poslovima i kako iznalaze načine za uticaj na politiku ključni je izazov za konsolidaciju demokratije. Glasanje je glavni oblik demokratskog učešća i raspitali smo se kako su iskustvo glasanja i odnos prema politici evoluirali tokom vremena. U ovom delu, izveštavamo o nalazima ankete u vezi sa kontaktima sa izabranim predstavnicima, članstvom/pripadnošću stranci, bliskosti nekoj stranci i kako birači odlučuju o svom izboru.

Kontakt sa predstavnicima

Jedan od ključnih kriterijuma koji meri odnos prema politici jeste učestalost kontakata sa izabranim zvaničnicima u poslednjih dvanaest meseci.

Ostvario sam kontakt u poslednjih dvanaest meseci sa..

2012. godine, samo jedan u deset birača ostvarivao je kontakte sa gradonačelnikom a polovina tog broja sa poslanicima. Da su 2014. godine održani veoma važni izbori

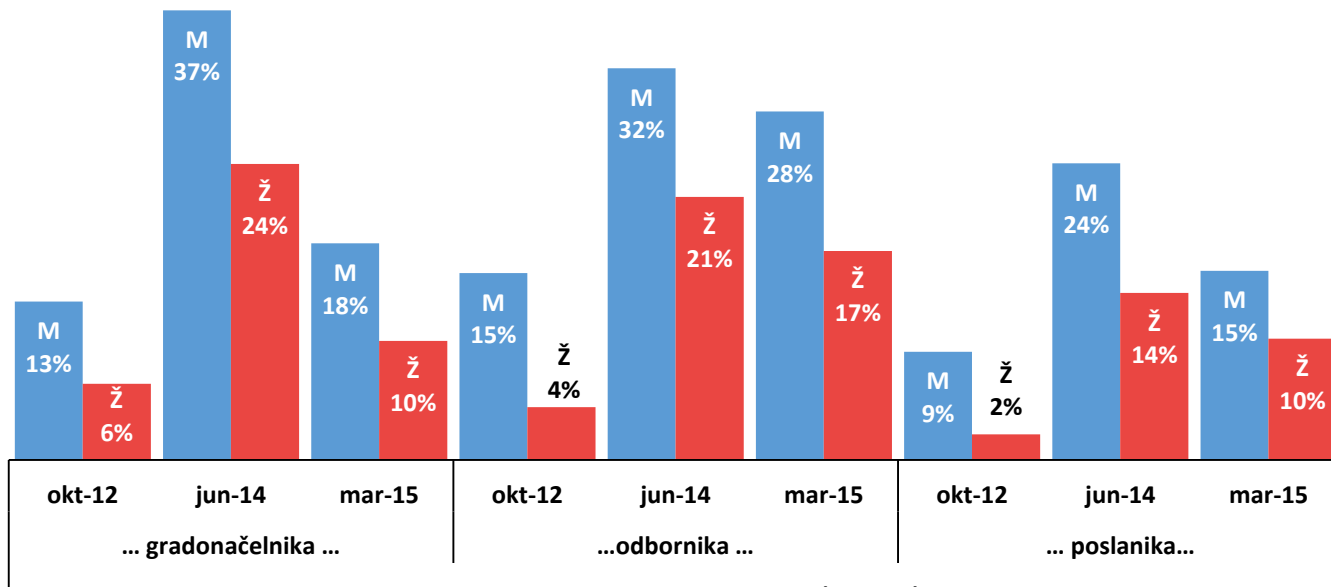
ukazuje i činjenica da su izabrani zvaničnici utrostručili svoje kontakte sa biračima. Nažalost, po završetku izbora, kontakt je opao u 2015, ali je i dalje značajno veći u odnosu na 2012.

Žene su imale malobrojnije, ali sve veće mogućnosti da ostvare kontakte sa izabranim zvaničnicima. 2012. godine, 13% muškaraca srelo se sa gradonačelnikom, što je privilegija koju je imalo samo 6% žena. Trend je čak manji za odbornike i poslanike, a paradoksalno na funkciji gradonačelnika 2012. nije bilo žena, imajući u vidu da 30% članova svakog zakonodavnog tela sačinjavaju žene. Poboljšanja u 2014. i 2015. značajno su smanjila prazninu. Sa druge strane, samo 2% žena imalo je priliku da se sastanu sa poslanikom u 2012. (oko pet puta manje u odnosu na muškarce), procenat je porastao na 10% 2015, što je dve trećine od procenta zabeleženog kod muškaraca (15%). Procenat žena koje su srele nekog javnog zvaničnika u poslednjih dvanaest meseci se povećao, ali ne i među domaćicama. Detaljniji pregled predstavljen je u grafikonu koji sledi na narednoj strani.

Rast je takođe zabeležen među studentima, mladima i obrazovanim ispitanicima. Ispitanici koji rade imaju tendenciju da se sreću sa javnim zvaničnicima češće a za one koji rade u javnim institucijama dvostruko je verovatnije da su se sreli sa nekim javnim zvaničnikom (oko jedne trećine) u poređenju sa onima koji su zaposleni u privatnom sektoru.

2012. godine birači LDK imali su najmanju verovatnoću da se sretnu sa poslanikom, odbornikom ili gradonačelnikom. U 2015, ispitanici LDK poboljšali su svoje kontakte sa gradonačelnicima, ali su bili ispod proseka kada govorimo o kontaktima sa poslanicima i odbornicima. PDK je odraz LDK – u 2012. su imali najveću verovatnoću da se sretnu sa sve tri kategorije, a u 2015, njihovi kontakti sa gradonačelnicima su se pogoršali ali su se poboljšali za druge dve kategorije.

Sreo sam ... u poslednjih 12 meseci (po polu)

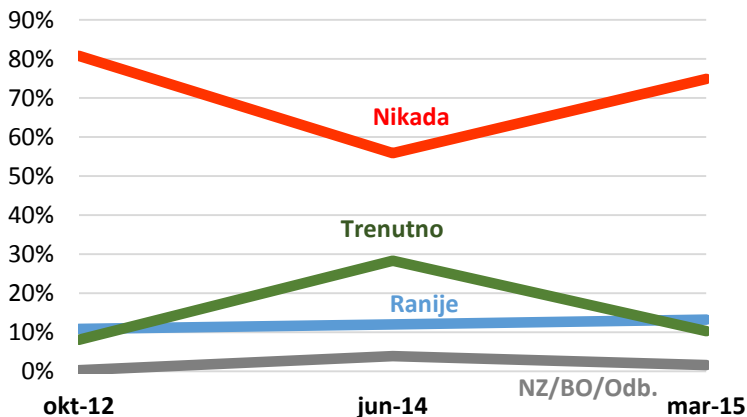

2012. godine, birači AAK imali su manju verovatnoću da sretnu poslanika, i za njih je bilo verovatnije da budu u prilici da se sretnu sa odbornikom ili gradonačelnikom. Ovaj rezultat pogoršava se za sve kategorije u 2014, dok su u 2015. njihovi odbornici po svemu sudeći uložili dodatne napore u tom smislu, kao što ukazuje anketa. Pristalice VV su bile više izložene poslanicima, manje gradonačelnicima i odbornicima, što se ujednačilo u naredne dve godine.

Članstvo i bliskost strankama

Jedna od ključnih dijagnoza zdravlja demokratije jeste stranačko članstvo. Procenat građana Kosova koji pristupaju političkim strankama povećao se u periodu od 2012. i 2014, da bi ponovo drastično opao ispod zabeleženih stopa u 2015. Grafikon koji sledi u nastavku prikazuje stope građana Kosova koji izjavljuju da su članovi neke političke stranke, da nikada nisu bili članovi ili da su nekada bili članovi.

Da li ste član političke stranke?

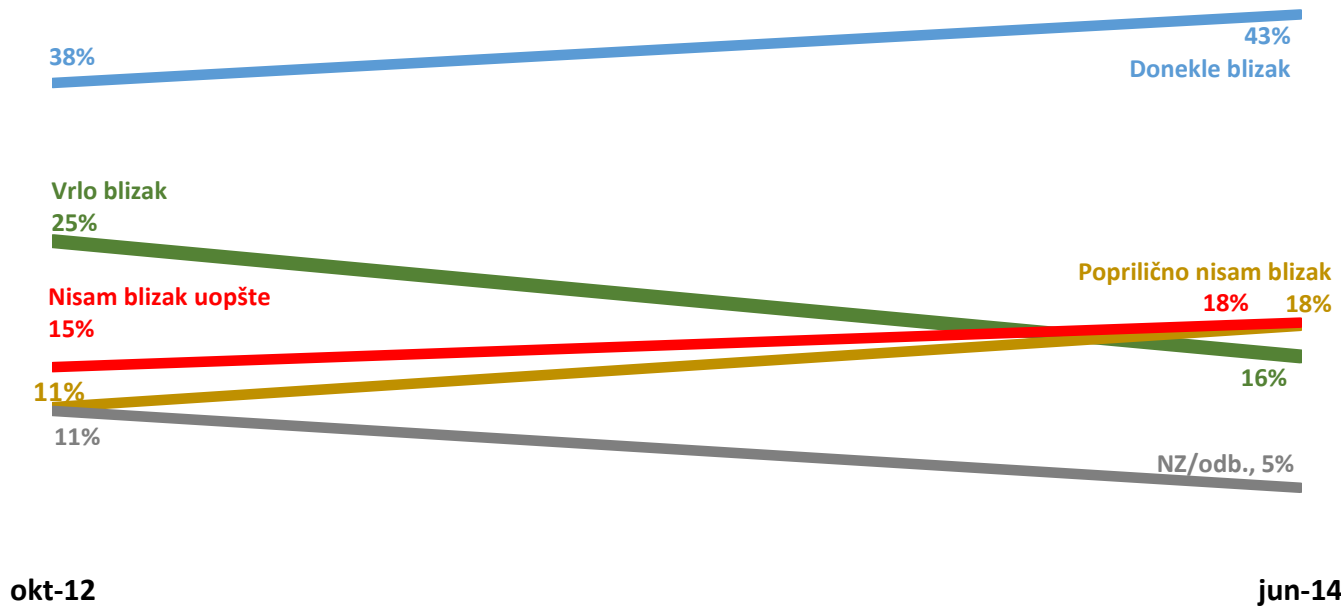

Na članstvo u stranci utiče niz faktora, između ostalog, obrazovanje. Dvostruko je verovatnije da pojedinci sa

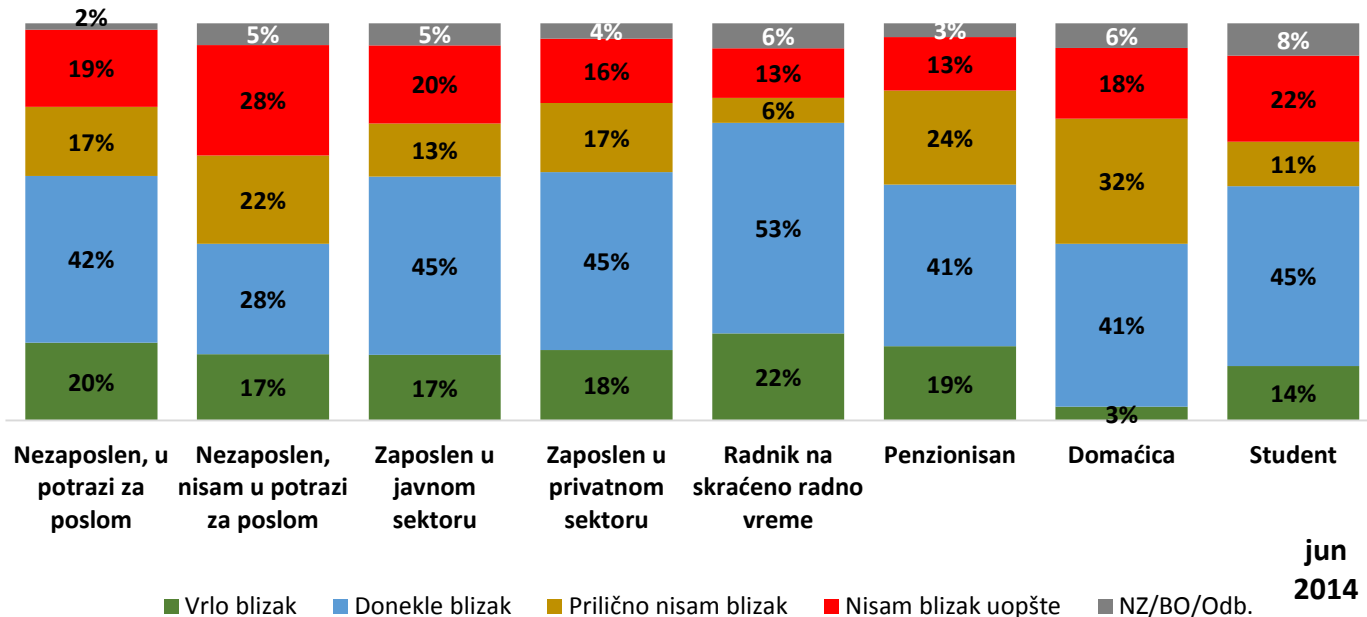
visokim nivoom obrazovanja budu u članstvu neke političke stranke u odnosu na one sa srednjim obrazovanjem a ispitanici sa manje od osnovnog obrazovanja imaju mnogo manju verovatnoću da budu deo neke političke stranke. Lica od 18-24 godine starosti imaju najmanju verovatnoću da budu članovi političke stranke, za kojima slede lica preko 44 godine. Najvatrenije pristalice stranaka imaju 35-44 godine za kojima slede oni sa 25-34 godine. U 2012, 90% žena nikada nisu bile u članstvu neke stranke, što je opalo na 80% u 2015, dok se broj žena u članstvu stranaka povećao sa 2% na 8%. Prihod je snažna determinanta članstva u stranci, time što je polovina ispitanika koji zarađuju više od 750 evra u članstvu političkih stranaka, sa opadajućim trendom na nešto više od 20% onih koji zarađuju manje od 150 evra.

Pristalice LDK imale su veoma visoku stopu članstva u 2012. U 2014, kada je došlo do porasta stranačkog članstva duž političkog spektra, PDK je prešao LDK i do danas, mnogo je verovatnije da njegove pristalice budu njegovi formalni članovi. U 2015, oko 15% birača PDK su članovi neke stranke a ova cifra dostiže 10% za LDK i 9% za VV. Sa druge strane, LDK privlači glasove onih koji nikada nisu bili članovi stranke. Oko 80% ispitanika koji bi glasali za LDK nisu članovi stranke. Oko jedne petine pristalica VV ranije su bili članovi neke druge stranke.

Bliskost stranci

Bliskost stranci (zaposlenost)

Mnogo je verovatnije da zaposleni ispitanici (prvenstveno u javnom ali i u privatnom sektoru) budu članovi političkih stranaka, za kojima slede nezaposleni, studenti, penzioneri i domaćice koji imaju najmanju verovatnoću da pripadaju političkoj stranci. Tri puta je veća verovatnoća da lice koje je nezaposleno, ali je u potrazi za poslom pripada nekoj stranci, u odnosu na osobu koja je nezaposlena i traga za poslom. Slično članstvu u strankama, pitanje koliko se neko oseća bliskim određenoj političkoj stranci proizvodi donekle slične rezultate. Tri četvrtine radnika na skraćeno radno vreme smatra da je vrlo blisko (22%) ili donekle blisko (53%) stranci.

Slično članstvu, bliskost sa političkom strankom takođe je opala (vidi grafikon na prethodnoj strani). Stopa građana Kosova koji su izneli da su veoma bliski stranci opala je sa 25% na 15%, što je znak da je došlo do pada u stopi militantnih pristalica političkih stranaka. Porast u procentu onih koji kažu da se osećaju "donekle bliskim" znak je da se povećala bliskost u pragmatičnom smislu, ali ovo su takođe ispitanici koji su naklonjeni promeni svoje stranačke pripadnosti. Stopa građana Kosova koji se ne osećaju bliskim politici takođe se povećala, što je znak sve veće razočaranosti kompletnom političkom klasom. Interesantno je zabeležiti da se smanjio procenat ispitanika koji su odgovorili sa 'Ne znam'.

Jedna trećina birača stranke PDK osetila se vrlo bliskom stranci u 2012. (više u odnosu na sve ostale), a ovaj broj opao je na jednu petinu u 2014. (čak i kod LDK). Isti su prevashodno zamenjeni većim brojem pristalica PDK koji smatraju da su "donekle bliski" (sa 42% na 53%), ali i biračima koji smatraju da u određenoj meri "nisu bliski" (sa 9% na 18%). Manje od 30% birača LDK osetilo se veoma bliskim stranci u 2012, što je procenat koji je opao na 21% u 2014. Stepenn nesimpatije takođe se povećao, sa 21% onih koji se ne osećaju bliskim, na 32% u 2014. Trend zabeležen

kod pokreta Vetëvendosje sličan je iako blaži. Samo 16% onih koji bi glasali za VV izjasnili su se kao vatrene pristalice, i ovaj procenat održao se i u 2014. Procenat onih koji su rekli da su donekle bliski povećao se sa 37% na 46%. Stopa nezadovoljstva doživela je blag porast, sa 26% na 34%. Druge stranke, koje su sagledane zbirno, zabeležile su slične trendove.

Stopa muškaraca koji su odgovorili da su veoma bliski stranci opala je sa 30% na 19%, a među ženama ovaj pad bio je još oštiji, sa 21% na 11%. Stopa porasta među onima koji su izjavili da su "donekle bliski" ostala je ista kako za muškarce tako i za žene. Procenat žena i muškaraca koji su rekli da 'nisu bliski' je ista (18%), ali postoji veći broj žena koje su odgovorile "prilično nisam bliska".

Bliskost politici doživela je pad za sve nivoe obrazovanja, ali je pad najoštiji u grupi najmanje obrazovanih segmenata društva. Najmlađi i najstariji su povećali svoju udaljenost od političkih stranaka. Studenti i domaćice nalaze se na dnu grupe, sa time da se samo 14% i 3% oseća bliskim politici.

Trendovi glasanja

Ovaj deo preispituje broj stranaka koje su se kandidovale na izborima dugi niz godina, učinak stranaka u kombinaciji sa rezultatima ispitivanja javnog menja koji su unakrsno tabelirani duž različitih demografskih karakteristika. Za svima njima sledi analiza stepena u kome su obični građani Kosova promenili svoju stranačku pripadnost duž vremena, koja stranka bi bila njihov drugi izbor i stepen u kome uvažavaju lidere duž stranačkih podela.

Broj stranaka koje su se kandidovale na izborima je važan i ukazuje na stepen konsolidacije političke scene. U ranim fazama tranzicije, obično postoji veći broj stranaka koje se kandiduju na izborima, a ovaj broj doživljava pad duž vremena. Na primer, na izborima koji su održani 2001. godine bilo je 17 stranaka koje zastupaju kosovske Albance i koje su se kandidovale na njima, da bi ovaj broj opao na samo 7 u 2014. Broj srpskih stranaka doživeo je vrhunac sa čak 8 u periodu od 2007. i 2008. godine da bi zatim opao na četiri.

	2001	2004	2007	2010	2014
Nacionalni					
Političke stranke	23	27	24	28	26
albanske	17	16	10	7	7
srpske	1	2	8	8	4
turske	1	1	1	2	2
RAE	2	3	2	4	6
bošnjačke	2	4	2	5	6
goranske	0	1	1	2	1
Građanske inicijative	0	1	0	1	3
Nezavisni kandidati	3	5	1	0	1

Takođe je važno sagledati trendove glasanja. Tabela koja sledi u nastavku predstavlja glasove koje je svaka stranka osvojila u svakom izbornom ciklusu.

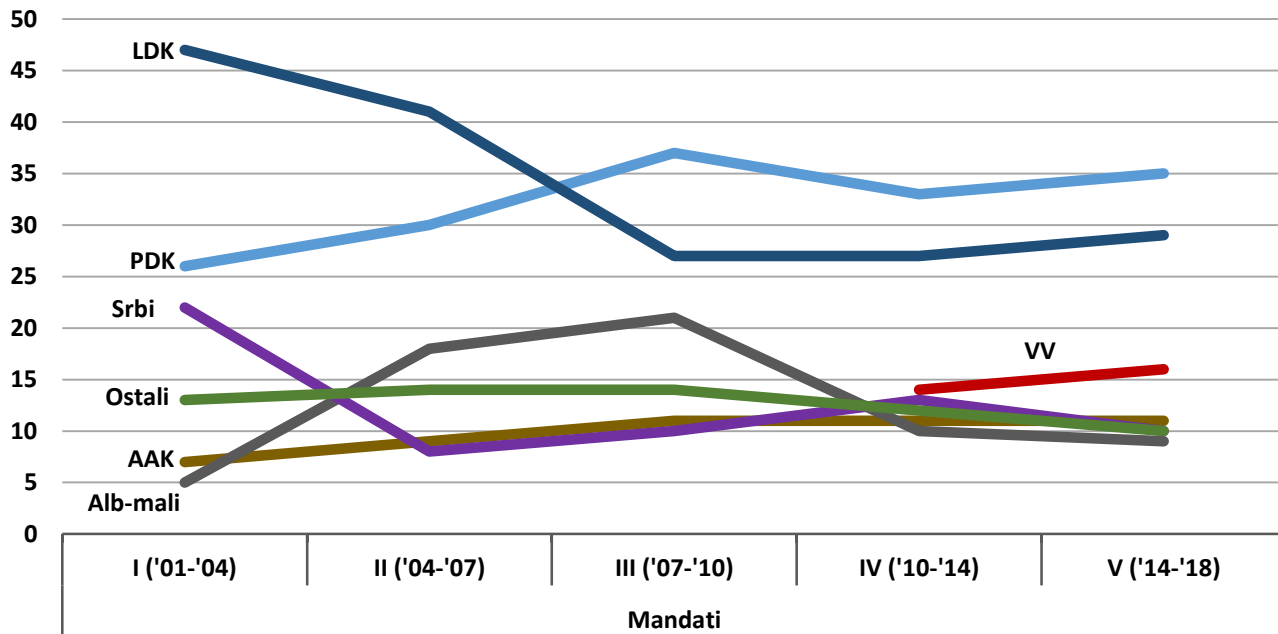
	LDK	PDK	VV	AAK	Male alb	Srbi	Ostali
2000	398,872	187,046	-	53,037	28,135	-	11,544
2001	359,851	196,823	-	59,625	41,277	31,362	23,733
2002	320,918	207,013	-	61,824	45,273	38,252	22,686
2004	313,437	198,603	-	57,724	87,836	1,232	22,364
2007	129,410	195,059	-	54,209	44,578	1,564	17,013
2007	128,901	189,013	-	56,676	37,363	221	9,340
2007	146,211	194,818	-	60,450	38,793	2,908	19,162
2009	175,563	235,316	-	121,023	49,084	8,642	20,556
2009	151,771	200,149	-	95,066	29,050	7,184	10,684
2010	172,552	224,225	88,566	77,103	19,313	18,576	24,793
2013	191,362	202,499	60,995	104,877	46,283	47,775	24,371
2013	236,741	234,292	70,578	120,806	27,293	36,026	7,247
2014	184,323	221,809	98,514	69,686	37,508	38,034	33,056

Ova tabela i grafikoni koji slede u nastavku (a koji opisuju broj mesta u Skupštini) ilustruju biračku jačinu duž vremena. LDK je zabeležio oštar pad i skroman povratak na scenu. PDK je doživeo postepeni rast od oko 10% u četrnaest godina. Vetëvendosje je zabeležio rast od 10% u četiri godine i broji preko 15 poslanika. AAK je povećao broj poslanika ali nikada nije premašio brojku od 15 poslanika.

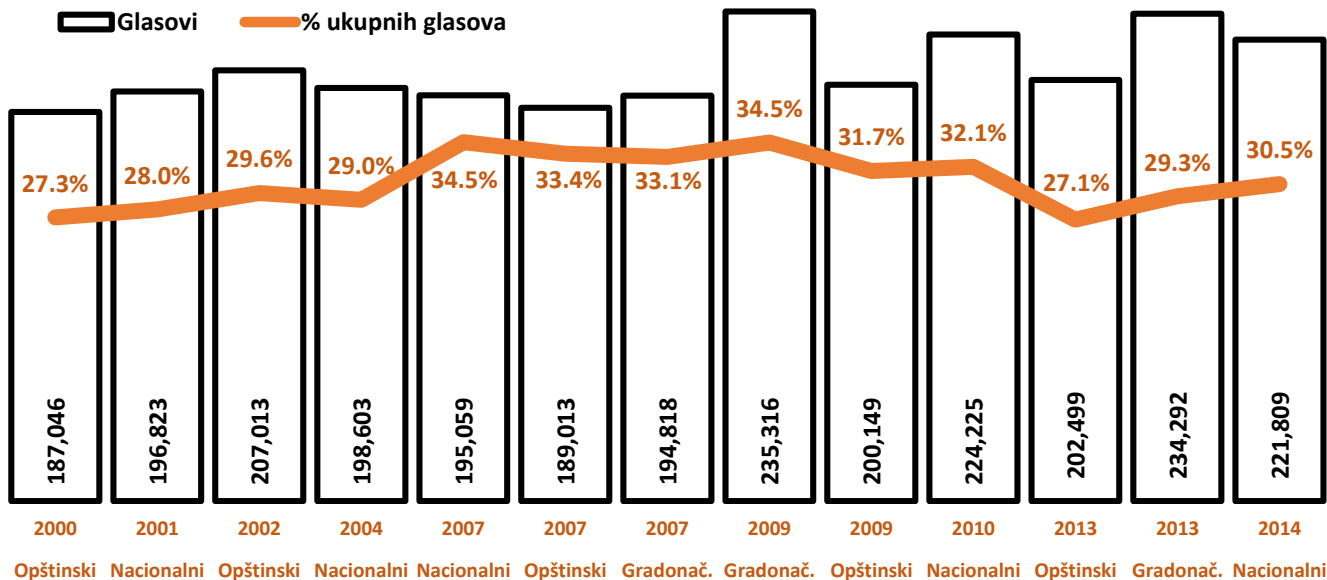
PDK i LDK su dominirali Skupštinom Kosova u poslednjih petnaest godina, iako 2014. godine zajednički kontrolišu manji procenat nego što je to bio slučaj ranije. U skoro polovini ovog perioda, LDK i PDK bili su u opoziciji jedan drugom, a u drugoj polovini su se zajedno udružili u koaliciji, sklapanjem velikih koalicionih vlada.

U nedavno objavljenom izveštaju⁶, D4D argumentovano obrazlaže da svaka kosovska stranka ne bi trebalo da se konsoliduje linijama tri glavne stranke, već treba da prođe kroz značajnu transformaciju. Stranke bi trebalo da usvoje jasne stavove o većini pitanja od javne važnosti i duž vremena bi trebalo da steknu određeni stepen doslednosti u svojim stavovima. U nastavku, izveštaj preispituje trend koji je zabeležila svaka politička stranka pojedinačno.

Mesta dodeljena u skupštini

PDK i njegova stabilna baza birača

PDK je zabeležio ujednačenu doslednost duž godina. Pobedio je na izborima održanim 2007. godine kada je po prvi put ova stranka dobila funkciju premijera. Interesantno je napomenuti da je PDK dobio mesto premijera sa manje od 200,000 glasova, usled generalno niskog odziva birača i unutrašnjih podela u okviru LDK. Na lokalnim i izborima za gradonačelnika održanim 2013, PDK je zadržao stabilno biračko telo, iako nije prošao dobro u drugom krugu izbora za gradonačelnika kada je izgubio najveće opštine koje su otišle stranci LDK.

Pobede koje je PDK ostvario na izborima 2007. i 2010. godine naširoko su osporene. Tek 2013. godine su zabeleženi boljici u ponašanju na izborima a prva neosporena pobeda PDK došla je 2014. Na ovim izborima, PDK je u velikoj meri zadržao svoju biračku bazu na visokom nivou svih vremena koji je zabeležen na nacionalnim izborima 2010. godine. Iako je pobedila kao prva, ona je u koalicionim razgovorima izgubila najvišu funkciju u korist LDK, koji je imao bolju pregovaračku poziciju da obrazuje vladu.

LDK drži rekord sa 45 poslanika koje je imao nakon svoje pobede na izborima 2001. Još uvek pod harizmatičnim vođstvom Rugove, LDK je donekle izgubio svoju privlačnost, ali je opet pobedio na izborima 2004. Od gubitka svog dugogodišnjeg lidera, LDK pati od nedostatka vođstva, unutrašnjeg nezadovoljstva i borbe za prevlast koji su učinili da LDK postane samo senka svoje prošlosti. Sa 313,437 glasova koliko je osvojio u 2004, LDK je pao na 129,410 u 2007, što je samo jedna trećina njegove veličine, beležeći najgori rezultat u istoriji stranke. Ovaj trenutak prekretnica je u smislu glavne promene moći, gde PDK zauzima glavnu poziciju, sa više od 35 poslanika. Uz neke manje varijacije, isti trend nastavljen je do današnjeg dana.

Jedna od frakcija koja se odvojila od LDK (i kasnije stopila sa AAK) bio je LDD (Demokratski savez Dardanije),

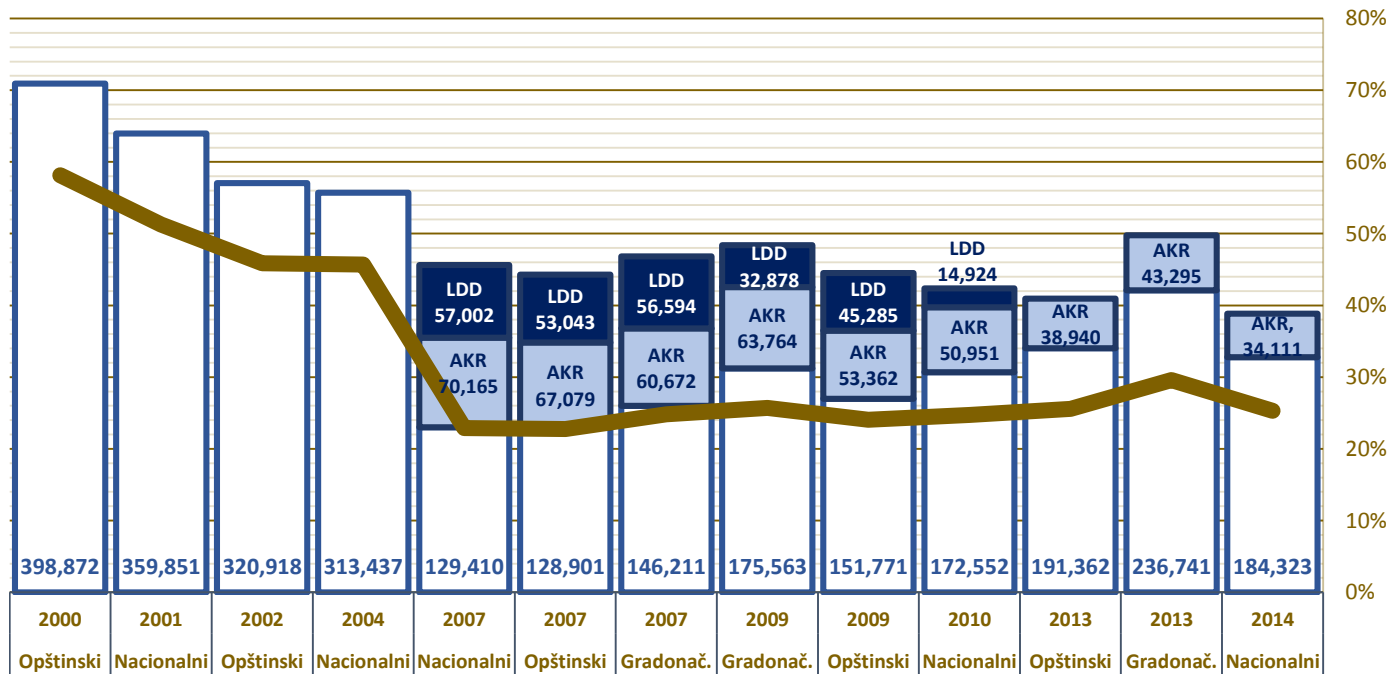
Nexhata Dacija, bivšeg drugog po redu zvaničnika u LDK. Smatrano je da je AKR (Alijansa Novo Kosovo), kao stranka koju je obrazovao uspešni biznismen Behgjet Pacolli, u velikoj meri preuzela glasove birača LDK. Čak i ako saberemo ova tri rezultata, ne dostižemo rezultat koji je LDK ostvario na izborima 2004, što je pokazatelj da je podela stvorila tvorevinu koja je manja od zbira svojih sastavnih delova – i da je borba za vlast dovela do velikog nezadovoljstva uopšteno. Ovo nezadovoljstvo takođe se može primetiti u generalno niskom odzivu zabeleženom 2007. (najniži od svih ovih godina), što ukazuje da je veliki deo birača LDK odlučio da uopšte ne glasa.

LDK je doživeo neku vrstu povratka na političku scenu 2013. godine kada je uspeo da pobedi u nekoliko većih gradova, ali je izgubio prestonicu i druge dve opštine koje je pre toga imao pod svojom kontrolom. Činjenica da je LDK zadržao samo jednu opštinu u kojoj je bio na vlasti naznaka je da je ova promena nastala ne zbog toga što su birači hteli da glasaju za LDK, već zbog toga što su hteli da glasaju protiv PDK. Ovaj neutemeljen entuzijazam koštao ih je nacionalnih izbora 2014. godine na kojima su nastupili sa prevelikom dozom samopouzdanja.

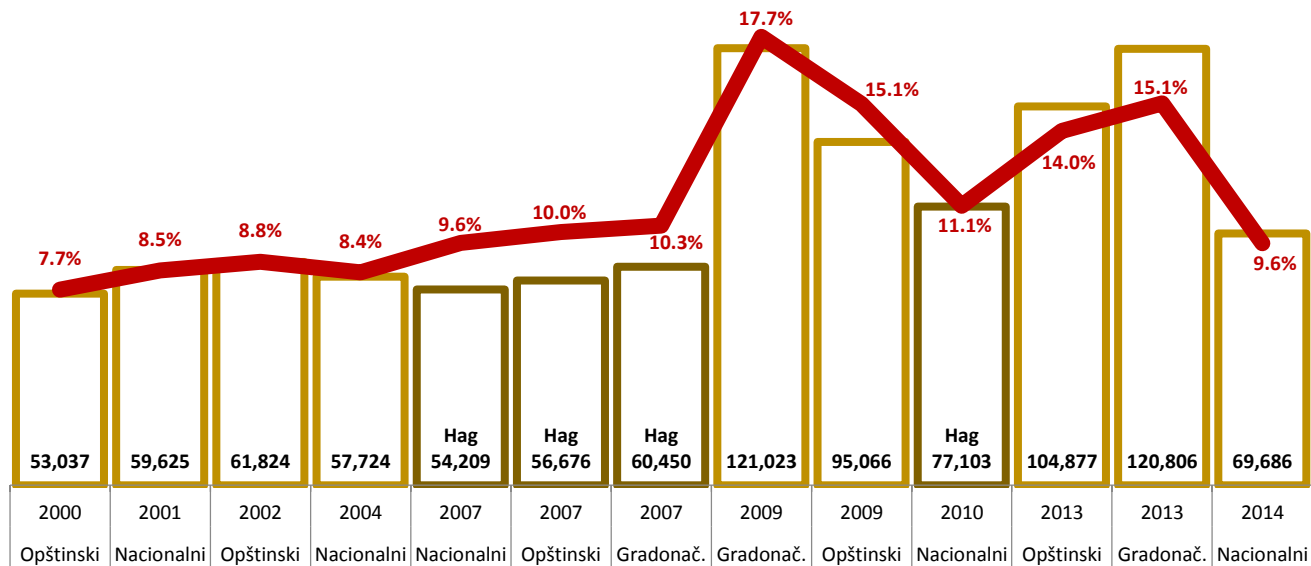
San (i insistiranje) Ramusha Haradinaja da odsluži ceo mandat na funkciji premijera polako bleedi. Haradinaj je postao premijer Kosova na samo tri meseca, ali je morao da da ostavku usled optužbi koje je protiv njega podigao Međunarodni krivični tribunal za ratne zločine u Hagu (ICTY). Optužbe za ratne zločine imale su ogroman uticaj na političku organizaciju AAK. Stranka nikada nije dobila priliku da se proširi izvan plafona od oko 70,000 glasova. Haradinaj je privremeno pušten 2009. godine, kada je njegova politička stranka osvojila oko 100,000 glasova na lokalnim i izborima za gradonačelnika. 2010. godine Haradinaj je ponovo poslat u Hag a AAK se vratio svom prethodnom rezultatu. Činjenica da su optužbe povučene uz

njegovo prisustvo na Kosovu, pomogli su stranci AAK da ponovi svoj uspeh iz 2009. godine na izborima održanim 2013, ali ovog puta rezultat je bio bolji u treći za skupštine opština a gori u izbornoj treći za gradonačelnike. Namera Haradinaja da opravda gubitak opština učinkom kandidata za gradonačelnike nije podržana na nacionalnim izborima 2014. godine. 2014. godine ova stranka ponovo se vratila na svoj tradicionalni rezultat od 70.000 birača.

LDK - Destrukcija i delimični povratak

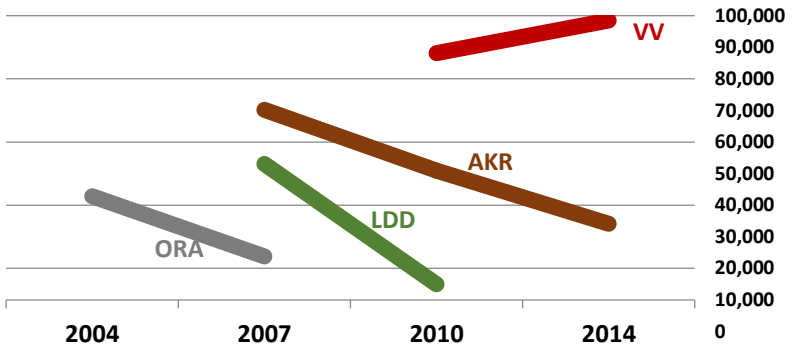

AAK

Pokret Samoopredeljenje postao je politički subjekat koji je zabeležio najpozitivniji trend rezultata, što takođe potkrepljuju rezultati nedavnog ispitivanja javnog mnjenja. Prema navodima, njegov ugled pokreta (što je paradoks pošto je ušao u političku trku), i njegov dosledan program i ideologija bili su znak raspoznavanja i nešto što ih je razlikovalo u odnosu na druge političke subjekte. Nasuprot svim drugim novoformiranim subjektima koji su doživeli pad na drugim izborima, LVV je uspeo da doživi porast za oko 10,000 glasova.

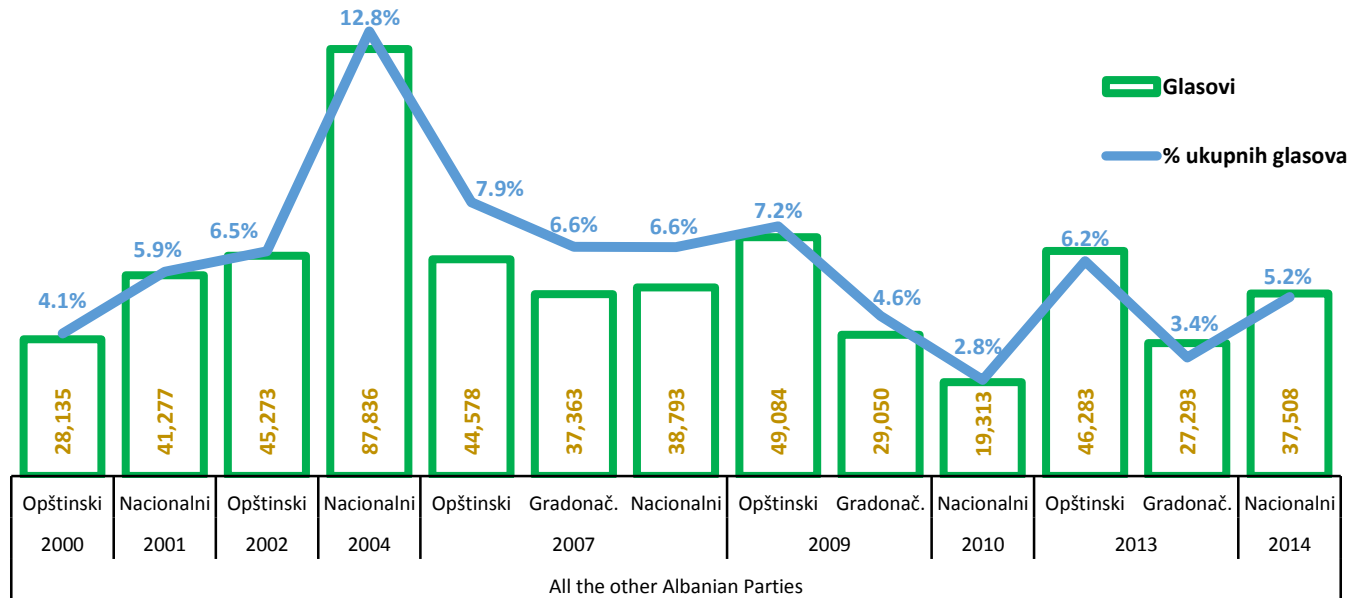
Entuzijazam novom strankom?

Nijedna od drugih novoformiranih stranaka nije bila sretne ruke da ostane relevantna na političkoj sceni u dužem vremenskom periodu. Grafikon gore pokazuje da postoji veliki entuzijazam novim političkim opcijama, ali on vremenom blede. Politička stranka 'Ora' prvi je subjekat koji je prodrmao političku scenu prikupljanjem 50,000 glasova u 2004, čime je ušao u Skupštinu. Na izborima 2004, njihovi glasovi doživeli su neviđenu disperziju. Tri godine kasnije, 2007. godine, Ora nije uspela da prođe cenzus da uđe u Skupštinu. Druga dva lidera novoformiranih subjekata bili su donekle srećniji u odnosu na Surroia. Behxhet Pacolli

(AKR) i Nexhat Daci (LDD) uspostavili su nove subjekte i osvojili su 50,000 odnosno 70,000 glasova, što je dovoljno da uđu u Skupštinu. LDD je doživio istu sudbinu kao ORA, pošto je ostao van parlamenta na drugim izborima 2010. AKR je doživio sličan silazni trend, ali je ova politička stranka aktivna i dan danas, prvenstveno zahvaljujući pobjedama u izbornoj trci za gradonačelnika u dva veća grada.

Male albanske stranke

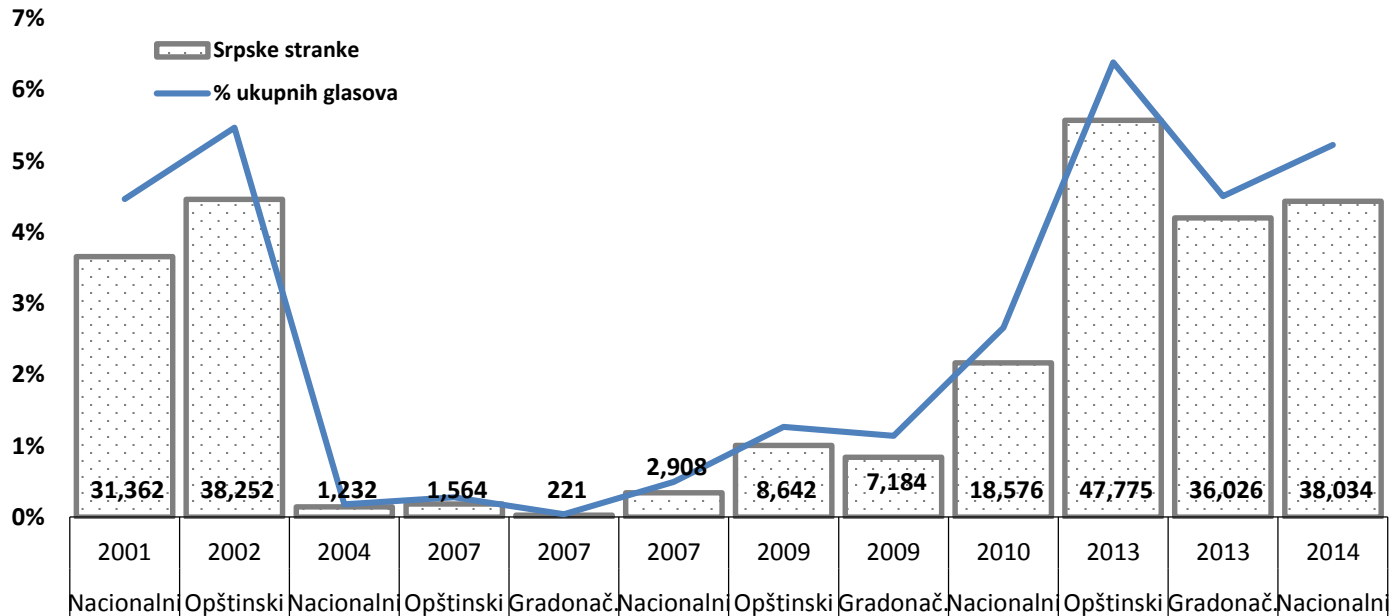

Grafikon koji sledi u nastavku predstavlja rezultate koje su osvojile manje albanske političke stranke, koje su sve malobrojnije usled obeshrabrujuće visokog cenzusa. Izborni rezultati jasan su odraz učešća Srba u institucionalnom životu na Kosovu (vidi grafikon koji sledi na narednoj stranici). Srbi su glasali na zadovoljavajućem nivou u periodu od 2001-2002. godine tokom prvih nacionalnih izbora, kao i tokom lokalnih izbora koje je organizovala Privremena uprava UN-a (UNMIK). Beograd se usaglasio sa njihovim učešćem i njegov pristanak i dalje je ključan za njihovo učešće.

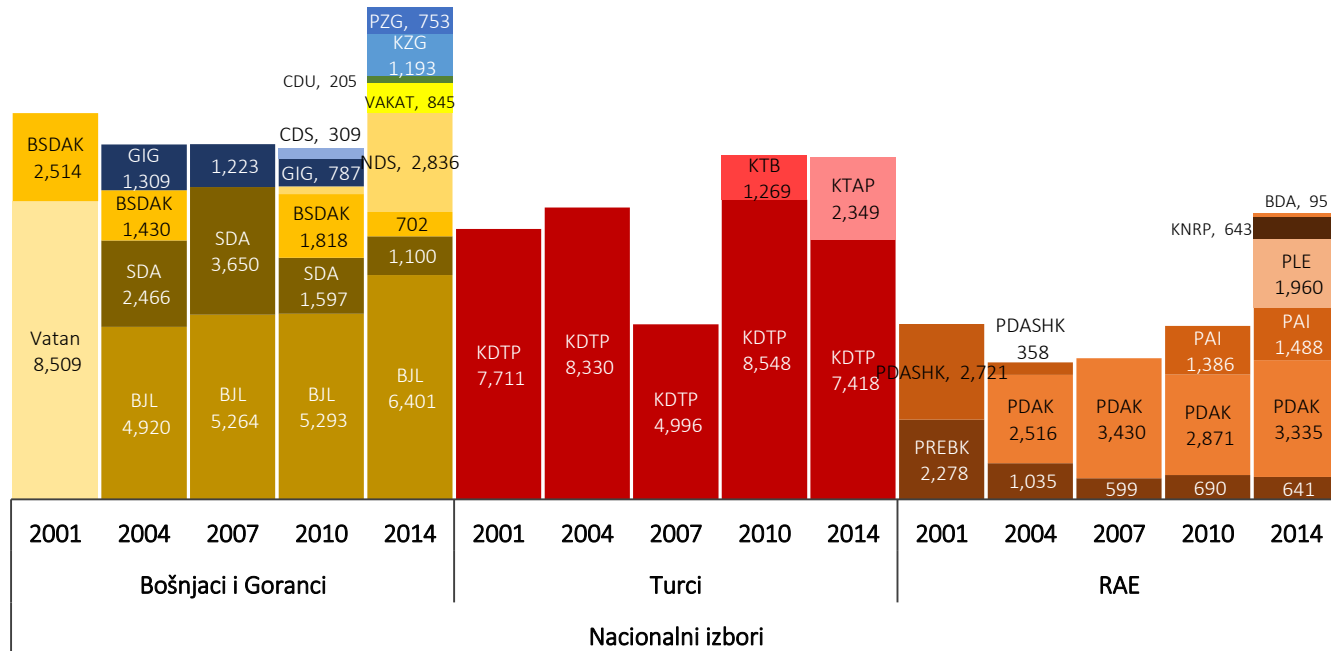
Srbi su bojkotovali izborni proces u periodu od 2002. do 2010. godine, na kojima je učestvovalo nekoliko lokalnih grupacija, beležeći najmanji odziv 2007. godine, uoči proglašenja nezavisnosti Kosova. Učešće je poraslo na 18,000 2010. godine kada je uticaj Beograda nad srpskim strankama na Kosovu bio mali. Rekordan odziv srpskih birača zabeležen je na opštinskim izborima održanim 2013. Kao rezultat briselskog dijaloga, Beograd je pozvao Srbe da učestvuju i po prvi put od proglašenja nezavisnosti Kosova, Srbi na severu izašli su da glasaju. Više od 47,000 Srba glasalo je na izborima za skupštine opština.

Nasuprot srpskoj zajednici, ostale zajednice izlazile su da glasaju na svim izborima i broj stranaka koje su ih zastupale takođe se povećao. Zajednice Bošnjaka i RAE (Romi-Aškalije-Egipćani) uspele su da povećaju ukupan broj glasova na preko 10,000 odnosno 7,000. Turska zajednica takođe je zadržala konsolidovanu bazu, koja se dosledno nalazi pod kontrolom jedne stranke, koja je uživala podršku vladajuće stranke u Turskoj.

Glasovi kosovskih Srba

Glasovi ostalih zajednica (Bošnjaci / Goranci, Turci, RAE)

Prethodno predstavljeni rezultati upoređuju zvanične rezultate, međutim u nastavku sledi analiza odgovora koje su ispitanici pružili na pitanje “Da se izbori održavaju ove nedelje, za koga biste glasali?”

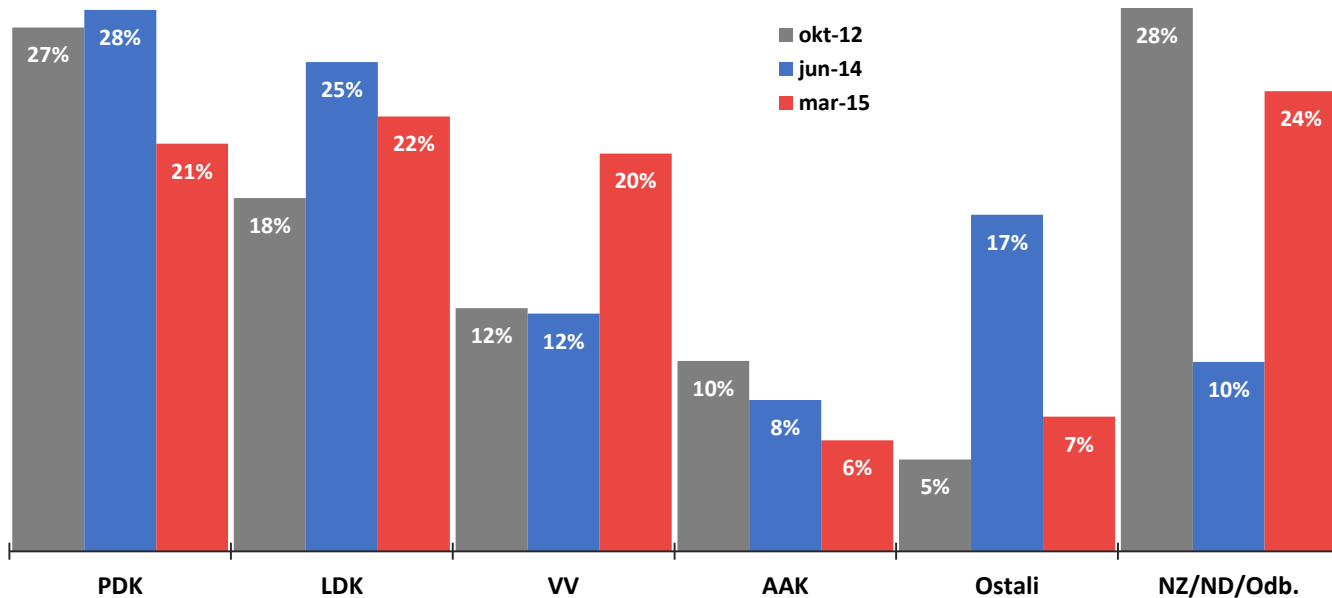
Budući trend

Poslednja anketa sprovedena u proleće 2015. godine pokazala je da je razlika između tri glavne stranke tesna, i da istovremeno manje stranke zaostaju još više (vidi grafikon na sledećoj stranici). PDK i dalje prednjači, za kojima slede LDK i VV, ali razlika između njih iznosi samo 2%, što je zanemarljivo imajući u vidu da je u okviru margine greške. Ukoliko napravimo uporedbu sa anketama iz prethodnih godina, podrška PDK doživela je oštar pad, a podrška LDK takođe je značajno opala, dok je podrška za VV skočila. Podrška za AAK takođe je opala, kao što je to slučaj i sa ostalim manjim strankama.

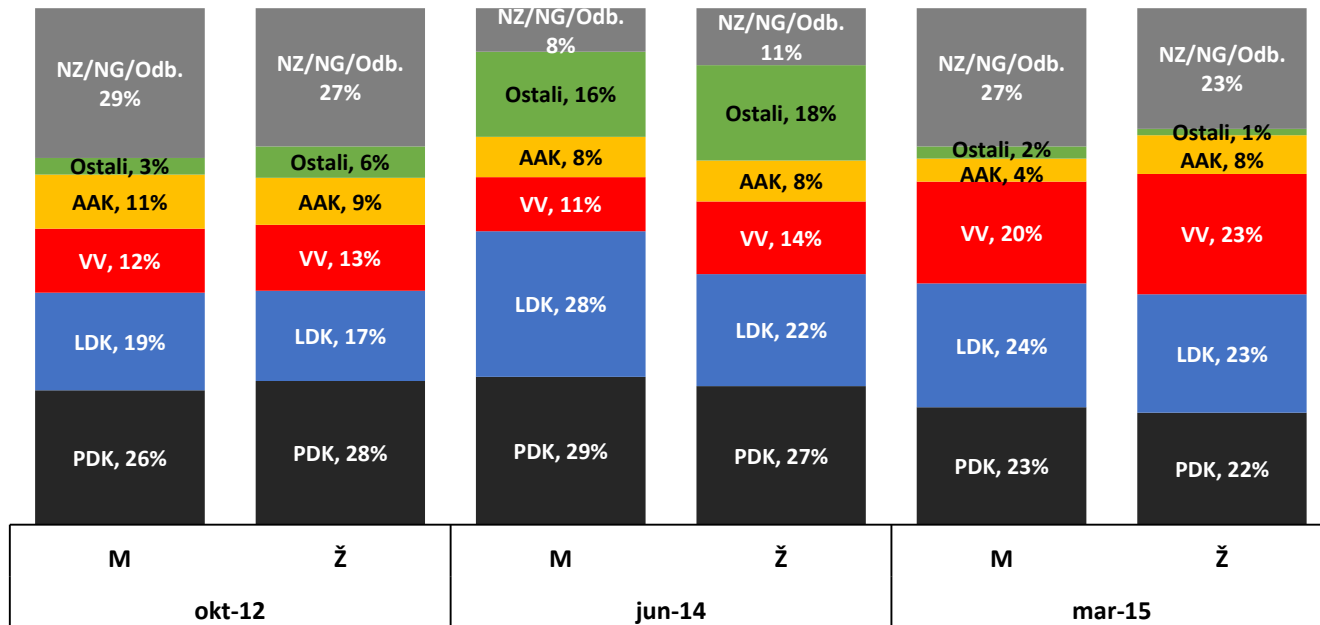
Pošto nisu raspisani niti planirani nikakvi izbori za blisku budućnost a ovi rezultati neće imati neposredan uticaj, postavili smo pitanje sa ciljem da napravimo unakrsni tabelarni prikaz stranačke pripadnosti i različitih demografskih faktora koji mogu predvoditi aktuelni trend. Unakrsno tabeliranje po zanimanju razotkriva da radnici u javnom sektoru podržavaju PDK (više od jedne trećine u poređenju sa ukupnim glasovima PDK od 28%). Sa druge strane, skoro polovina penzionera glasa za LDK (u poređenju sa ukupnim anketnim glasovima za LDK od 25%). PDK i LDK su u velikoj meri izgubili svoju privlačnost među manje obrazovanima, a poboljšali su svoj učinak među klasom obrazovanih.

PDK je nekada imao bolju podršku među ženama 2012, koja je opala duž vremena. LDK je imao veoma malu podršku među ženama 2014. godine, ali se čini da ju je delimično povratio. Podrška za pokret Vetëvendosje među ženama za oko 3% je veća u odnosu na muškarce. Takođe je važno podvući da se smanjio procenat neodlučnih ispitanika.

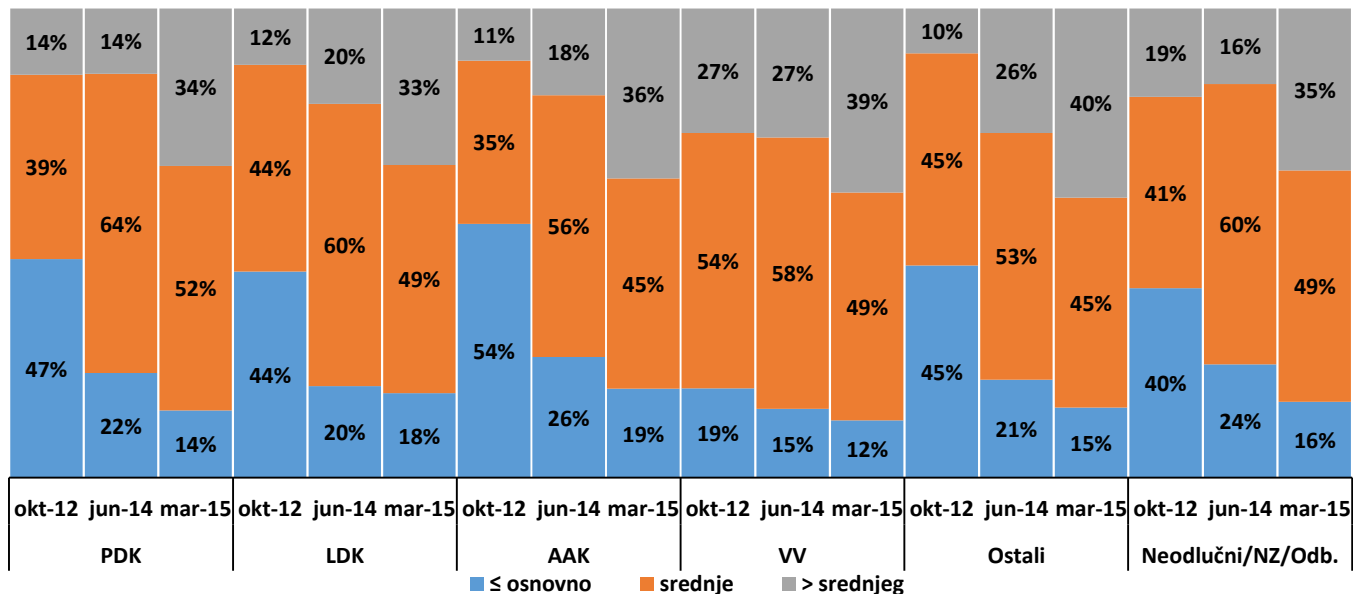
Da se izbori održavaju ove nedelje, za koga biste glasali?

Da se izbori održavaju ove nedelje, za koga biste glasali? (po polu)

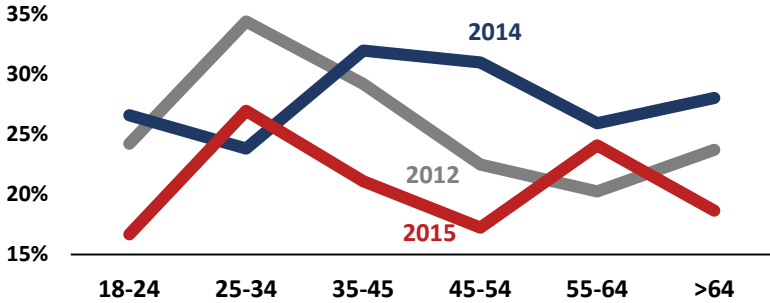

Da se izbori održavaju ove nedelje, za koga biste glasali? (po nivou obrazovanja)

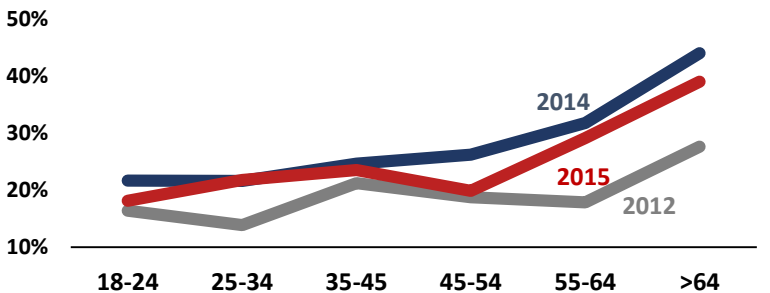
Takođe je interesantno napraviti unakrsno tabeliranje po starosnim grupama. Grafikon PDK za 2015. godinu niži je u odnosu na 2014. za sve starosne grupe, sa izuzetkom starosne grupe od 25-34 godine.

PDK kao prvi izbor

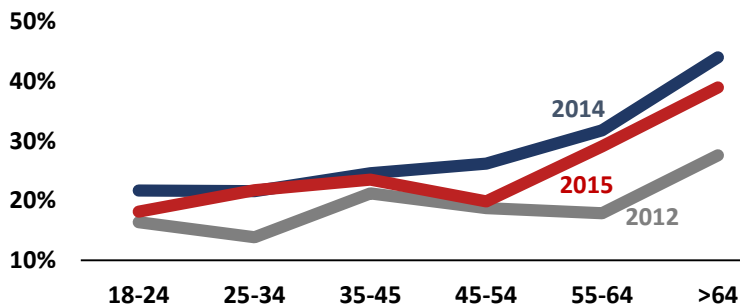
Anketa o LDK za 2015. neznatno kaska za rezultatom za 2014, a niža stopa jednaka je za sve starosne grupe, ali je možda najgora za starosnu grupu od 45-54 godine. LDK je po svemu sudeći zaustavio pad u svojoj popularnosti među mladima.

LDK kao prvi izbor

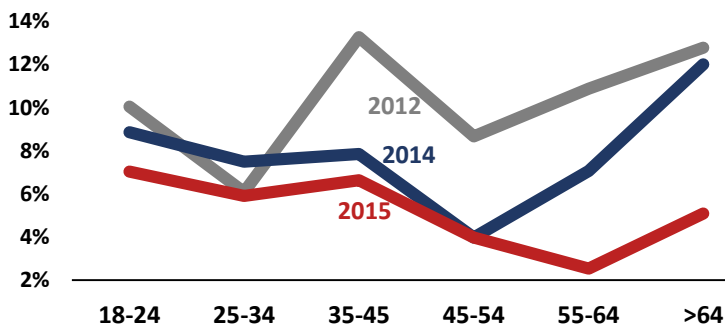
Anketa o VV iz 2015. godine ukazuje na porast, za sve starosne grupe, sem za onu od 25-34 godine, što je preokrenuti grafički prikaz u odnosu na onaj za PDK.

VV kao prvi izbor

Grafikon AAK za 2015. godinu niži je za sve starosne grupe i jednak je procentu koji je ovaj subjekat zabeležio 2014. godine samo za starosnu grupu od 45-54 godine.

AAK kao prvi izbor

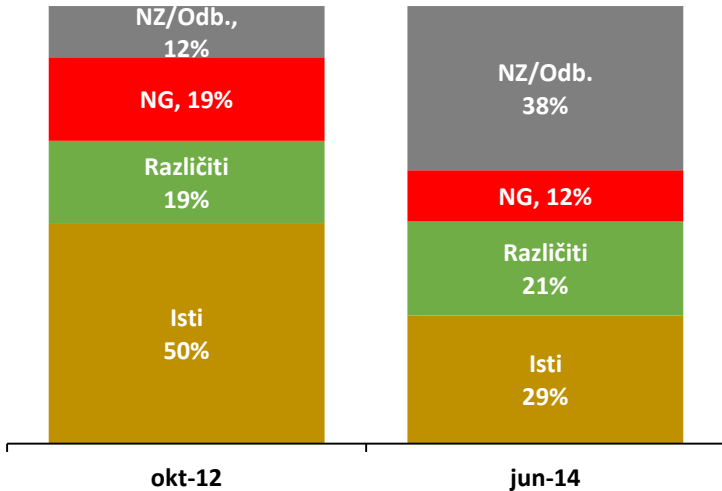

Takođe je važno pokušati i napraviti razliku između birača koji su promenili svoj izbor i kako su to učinili.

Promenjen izbor?

Birači u sve većoj meri menjaju svoju omiljenu političku stranku, što odgovara rezultatima ankete o stranačkom članstvu. U periodu od 2007. do 2010. godine, polovina ispitanika promenila je svoj stranački izbor. Skoro jedna trećina promenila je izbor u periodu od 2010. do 2013, možda kao znak postepene konsolidacije. Takođe, u periodu od 2012. do 2014, veći broj ispitanika istakao je da su promenili svoj izbor u poređenju sa periodom od pre dve godine, što je znak da se povećava broj neodlučnih birača i da postoji sve manje stranačkih militantata.

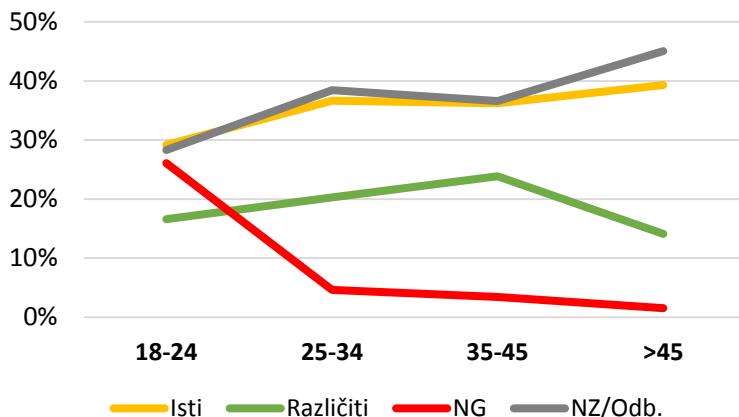
Da li je vaš izbor bio isti kao i na prethodnim izborima?

Procenat ljudi koji su glasali isto ostao je i dalje na nivou od jedne petine, sa samo malim porastom. Politička klima jasno je sagledana kao teža i postoji razočaranost političkom klasom, sudeći po visokom procentu ispitanika koji su odgovorili sa “ne znam” ili koji su odbili da odgovore.

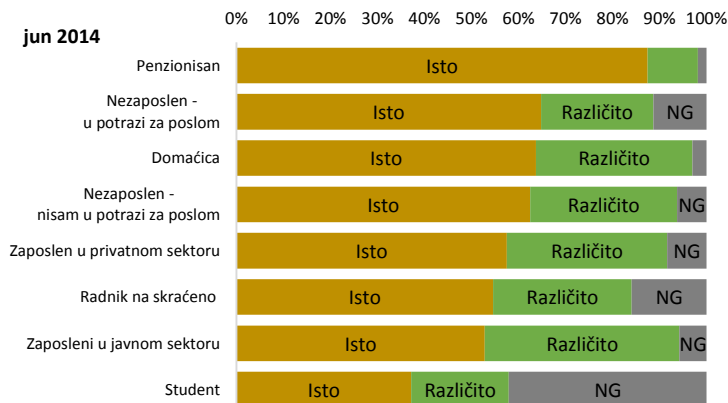
Važno je unakrsno tabelarno obraditi želju za promenom sa različitim demografskim karakteristikama kako bi se saznali ko su birači koji često menjaju stranku za koju glasaju. Žene imaju tendenciju da menjaju stranku češće u odnosu na muškarce i predstavljaju najveći deo neodlučnih birača. Ovo ih čini najvažnijom izbornom grupacijom za one stranke koje žele da zadrže ili da povećaju svoju biračku bazu. Ovde se već može zapaziti trend. Početak ovog dela podvlači da su stranke koje su poboljšale svoju poziciju kod žena, poboljšale i svoje anketne rezultate i obratno.

Promenjena stranačka preferencija (po starosnoj grupi)

Nečije zanimanje takođe je jaka determinanta da li će neko promeniti svoju omiljenu stranku. Najmanje je verovatno da penzionisani pojedinci promene stranku, za kojima slede domaćice. Nezaposleni ispitanici takođe nisu voljni da promene svoj izbor, posebno oni koji su u potrazi za poslom. Radnici u privatnom sektoru i studenti najmanje su verni i imaju tendenciju da najviše menjaju svoj stranački izbor.

Da li ste glasali isto kao i na prethodnim izborima?(po zaposlenju)

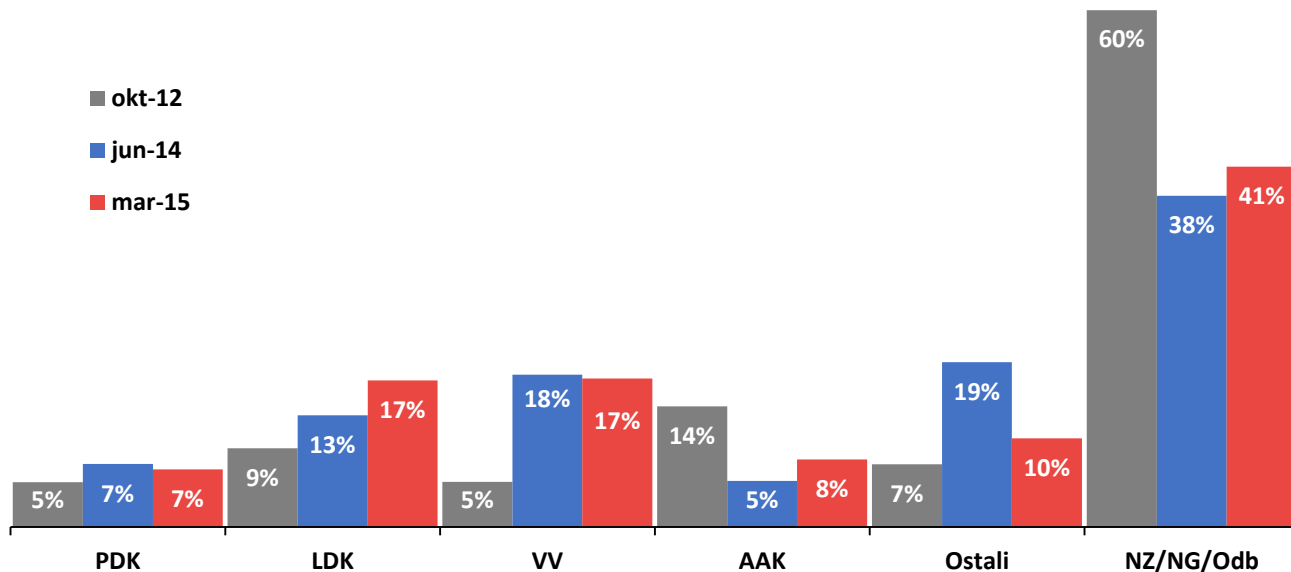

Najmlađi imaju tendenciju da prikažu najveću stopu ispitanika koji još uvek nisu glasali ili koji su odgovorili sa ‘Ne znam’ (26% dok u drugim starosnim grupama samo 1-5% odgovara sa “Ne znam”). Stariji imaju tendenciju da budu najlojalniji svom stranačkom izboru (39-40% istih), ali samo u maloj margini više u odnosu na lica srednje dobi (36-37%). Prikaz po obrazovanju pokazuje da kategorija pojedinaca sa srednjim obrazovanjem beleži najveću tendenciju da promeni svoj glas (24% istih, u poređenju sa 12-15% kategorije manje obrazovanih). Osim pitanja za koga bi glasali i da li su promenili svoj glas, takođe smo ih pitali koja stranka bi bila njihov drugi izbor.

Drugi izbor

U izbornim trkama, drugi izbor često je bitan, posebno na izborima za gradonačelnika i predsednika. Drugi izbor takođe je koristan način da se izmeri verovatan smer ljutih birača i prihvatljivost za koalicione proračune. Grafikon koji sledi u nastavku predstavlja najučestalije druge izbore.

Da se vaša stranka ne kandiduje, ko bi bio vaš 2. izbor?

LDK je poboljšao svoj ugled među drugim stranačkim pristalicama, i jednak je VV kao najverovatnija adresa za prikupljanje glasova u okviru drugog izbora. Kao znak obrazovanih mišljenja, 2012. godine, skoro dve trećine birača nije imalo preferenciju za koga da glasaju ukoliko se njihova stranka ne kandiduje, ali se ova stopa prepolovila do 2015. Stranke LDK, PDK i AKR bile bi drugi izbor prevashodno žena, a AAK i VV muškaraca.

Tabela koja sledi u nastavku predstavlja rezultate ankete na pitanje za koga bi birači glasali kada se na izborima ne bi kandidovala njihova omiljena stranka. Stranke u redovima predstavljaju prvi izbor, dok kolone opisuju odgovore date u vezi drugog izbora.

Mar-15		2. izbor						
		LDK	PDK	AAK	VV	Ostali	NG	NZ/Odb
1. izbor	LDK	-	13%	11%	33%	12%	27%	4%
	PDK	37%	-	7%	21%	9%	25%	1%
	AAK	39%	5%	-	22%	19%	5%	10%
	VV	27%	7%	12%	-	24%	26%	4%
	Ostali	13%	16%	15%	29%	-	11%	16%

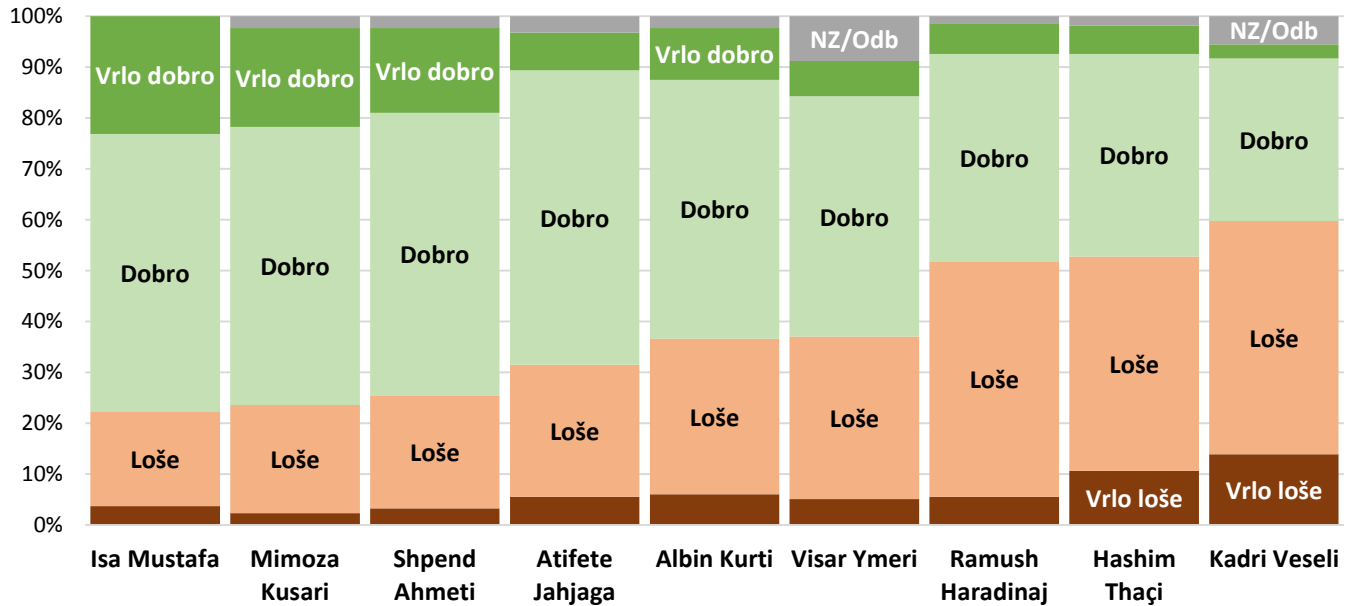
Kada se LDK ne bi kandidovao, 13% njegovih glasova otišlo bi PDK, 11% AAK, a 33% VV. Ako se PDK ne bi kandidovao, 37% njegovih glasova otišlo bi LDK, za kojima sledi 21% za VV. LDK bi takođe prikupio većinu glasova AAK i VV. Ne postoji nikakav rodni trend kada govorimo o drugom izboru.

Popularnost lidera među pristalicama drugih stranaka

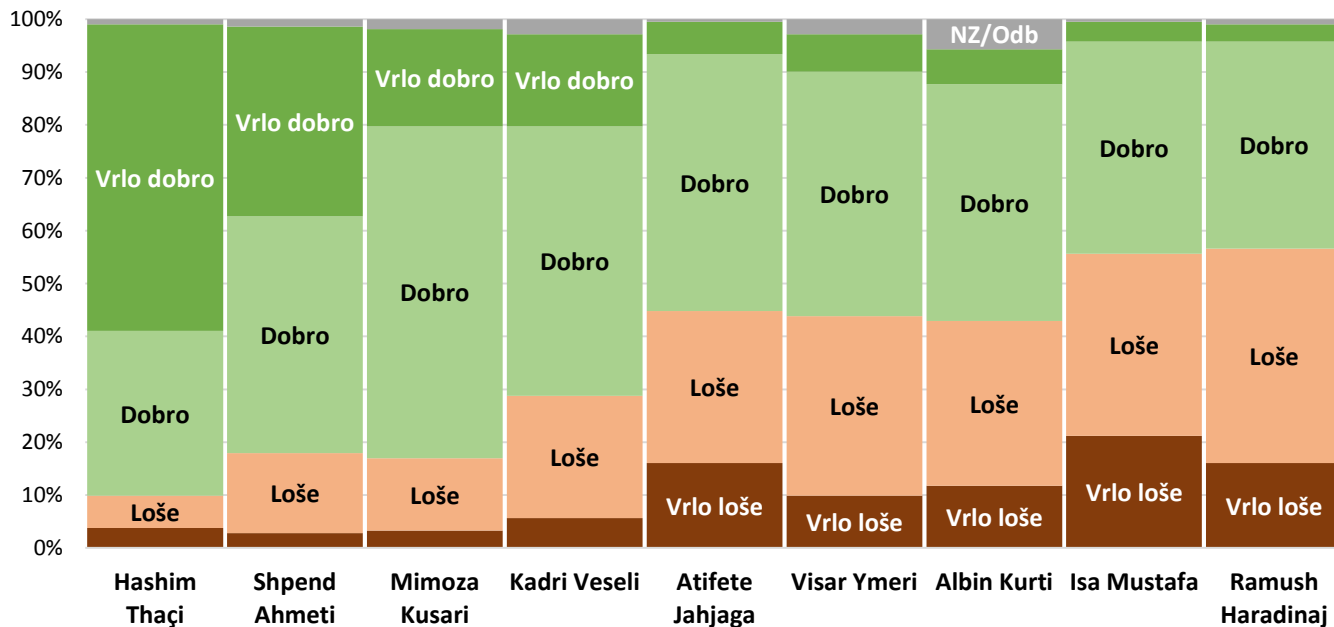
Kako bi se izvršila uporedba između stranaka, anketa je pitala ispitanike koliko podržavaju konkretna imena. Shpend Ahmeti i Mimoza Kusari uživaju najveći stepen odobravanja. Stavovi prema političkim zvaničnicima

unakrsno su tabelirani po stranačkoj pripadnosti (izmerena po principu za koga bi glasali da se izbori održavaju ove nedelje), kako bi se dobila stopa prihvatljivosti zvaničnika među njegovim pristalicama i duž stranačkih redova. Među pristalicama LDK, nakon Ise Mustafe, najpopularniji zvaničnik je Mimoza Kusari, za kojima sledi gradonačelnik Prištine, Shpend Ahmeti i predsednica Kosova, Atifete Jahjaga. Među pristalicama PDK, nakon Hashima Thaçija, najpopularniji lider je Shpend Ahmeti, Mimoza Kusari i Kadri Veseli. Među pristalicama VV, lider sa najvećim brojem povoljnih ocena bio je Shpend Ahmeti. Albin Kurti zauzima drugo mesto, sa nižom stopom odgovora “veoma dobro” ali sa višom stopom odgovora “dobro” u poređenju sa Ahmetijem. Aktuelni predsednik Ymeri sledi treći, za kojima slede Kusarijeva i Haradinaj. Ispitanici koji ne pripadaju strankama PDK, LDK ili VV ocenili su Kusarijevu najpovoljnijom ocenom, za kojima slede Ahmeti i Haradinaj. Mustafa i Jahjaga uživaju veću popularnost među ženama, dok nije zapažen nikakav rodni trend za druge lidere.

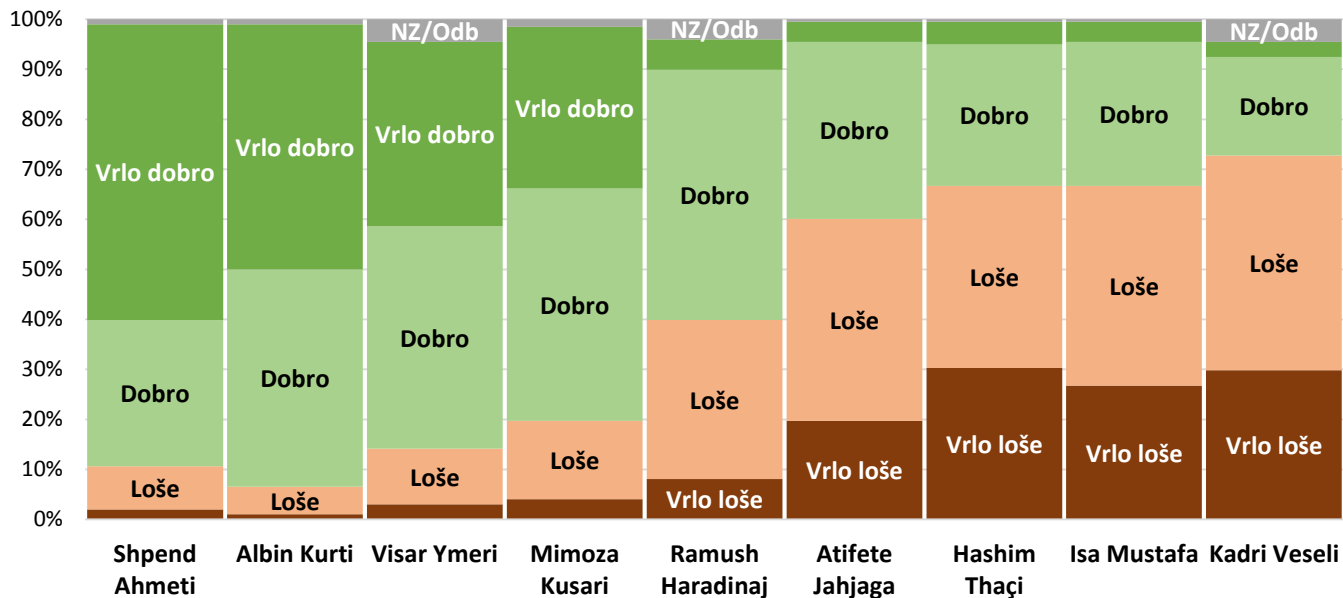
Mišljenja pristalica (fanovi LDK)

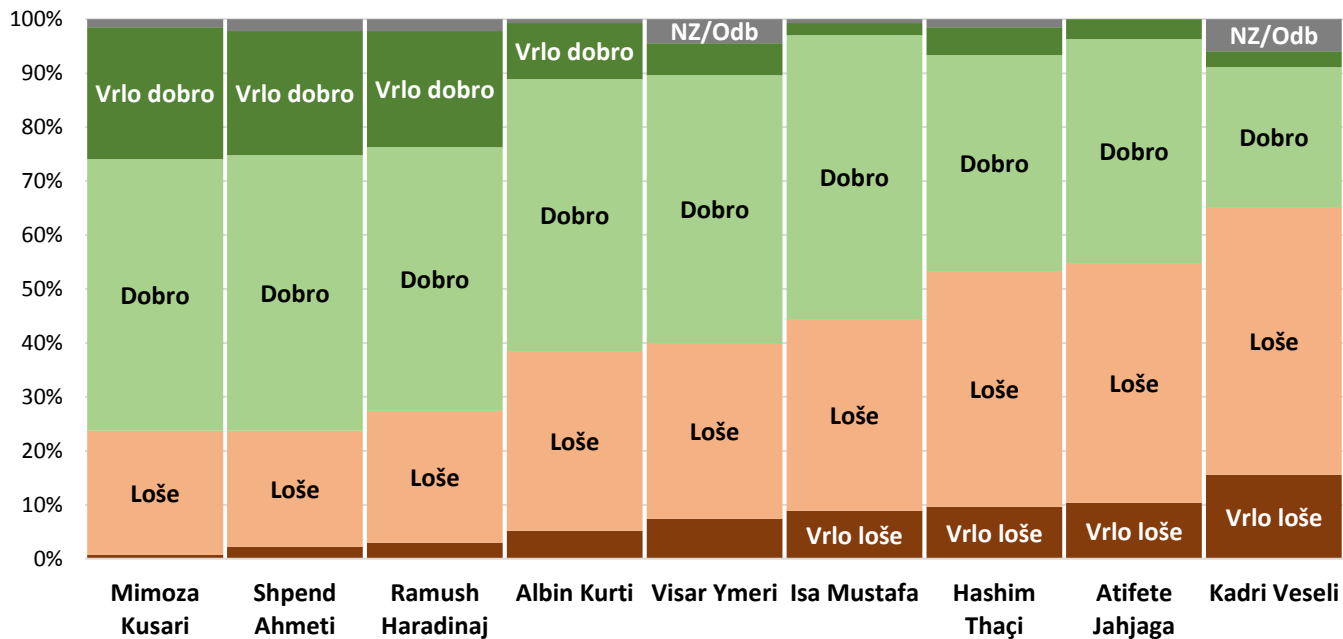
Mišljenja pristalica (fanovi PDK)

Mišljenja pristalica (fanovi VV)

Mišljenja pristalica (fanovi ostalih stranaka)

Zaključci

Kako Kosovo bude obrazovalo sve veći deo svoje radne snage, mladi će postajati sve više kritički nastrojeni, zahtevniji i češće će menjati strane. Lideri će se mnogo više procenjivati na osnovu svog učinka, kako politika bude postajala manje lična i radioaktivnija. Najveći prostor za nove glasove ostaje među ženama koje glasaju manje i o čijim interesima ne brine nijedna grupa.

Brojnim tabelama i grafikonima, izveštaj ima za cilj da podstakne opštu debatu unutar institucija o političkim odlukama u vezi sa izborima, primera radi da li biračima treba dati samo jedan glas, tačnost biračkih spiskova, neodržavanje nekoliko izbora u istom danu, odbacivanje preferencijalnog i uslovnog glasanja. Kako bi doneo ove nove promene, parlament treba da uspostavi radnu grupu koja će razmotriti kako da poboljša (a) predstavljanje i učešće, i (b) tehničke mere u vezi sa izbornim procesom. Sveobuhvatan izborni zakonik trebalo bi doneti najkasnije do kraja 2016.

Izveštaj bi trebalo da dovede do dugih razmatranja u svakoj političkoj stranci, u vezi sa njihovim ugledom, politikom za koju se zalažu i kako da dopru do konkretne grupe birača. Stranke bi trebalo da potraže načine na koje da dopru do žena i omladine, kao dve glavne grupacije u kojima se učinak stranke može drastično poboljšati. Stranke bi trebalo da se založe ne samo da poboljšaju svoj položaj među svojim vatrenim pristalicama već i način na koji mogu da postanu omiljeni drugi izbor u širokom spektru birača. Članstvo u stranci i bliskost jaki su pokazatelji promene među biračima, koje bi stranke trebalo da pokušaju da razumeju. Stranke koje budu tražile od svojih gradonačelnika i odbornika da budu prisutni u celoj zajednici, imaju veliku šansu da se prošire.

Individualni lideri trebalo bi da iznađu načine da postanu što prihvatljiviji a da ne izgube svoju glavnu podršku. Pored unutrašnjih stranačkih previranja, treba da se pozabave kako da nateraju javnost da se zaljubi u njih još jednom.

Lista publikacija

Izbori & Političke partije:

#1 D4D. Septembar 2011. Analiza izbornih trendova od 2000-2010. godine

#2 D4D. Mart 2012. Reforma samo radi reda: Kako da vratimo poverenje u izbore?

#3 Malazogu, Leon, Visar Sutaj & Drilon Gashi. Novembar 2012. Revizija biračkog spiska za Kačanik: Uzorak za Kosovo

#4 Malazogu, Leon & Selatin Klllokoqi. Februar 2013. Naučene lekcije za buduće izbore – Analiza prevremenih izbora za gradonačelnika Uroševca i Kačanika

#5 Malazogu, Leon & Selatin Klllokoqi. Septembar 2013. Izborna deforma – Dve godine kasnije, reforma na nuli

Medjuetnicki odnosi:

#1 Malazogu, Leon & Vladimir Todorić. Novembar 2011. Dijalog Beograda i Prištine: proces usklađivanja interesa. PER-K/D4D & NPC-Belgrade

#2 & #3 Malazogu, Leon, Viktor Popović & Shpend Emini. Mart 2012. Poboljšanje perspektive mladih kosovskih Srba/Gradski život u sredinama sa srpskom većinom na Kosovu. PER-K/D4D

#4 Malazogu, Leon & Florian Bieber. Budućnost odnosa između Prištine i Beograda. PER-K/D4D

#5 Malazogu, Leon & Alex Grigorev. Septembar 2012. Od kreativne nejasnoće do konstruktivnog procesa – Kako prići severu Kosova? PER-K/D4D

Opšti interes:

#1 Sejdiu, Dardan & Kastriot Jahaj. Januar 2013. Prikriveni 'porez': Zašto se na Kosovu plaća više?

#2 Gashi, Drilon & Shoghi Emerson. Maj 2013. Klasa za sebe – Politički patronat i njegov uticaj na društvenu pokretljivost na Kosovu

#3 Sutaj, Visar & Leon Malazogu. Januar 2013. Neka pravo građansko društvo digne svoj glas! Uloga udruženja u uobličavanju odluka u interesu javnosti

#4 Ardiana Gashi i Artane Rizvanolli. 25 februar 2015. Koliko košta patrijarhat?

Memorandum Reakcije:

#1 Demokracija za razvoj. 12 Jul 2013. Memorandum reakcije br. 3 – Jasni kriterijumi za nove opštine

Preporuke:

#1 D4D. 29 novembar 2011. Struktura CIK-a

#2 Pripremio istraživački institut D4D. 17 januar 2011. Izborni sistem

#3 Pripremio istraživački institut D4D. 29 novembar 2011. Preporuke za prepravku birackog spiska

#4 Pripremio istraživački institut D4D. 12 decembar 2011. Preporuke o izboru predsednika Kosova

#5 Ove preporuke podržavaju: D4D, KIPRED, INPO, KMDLNJ, INDEP, DT, KHK, QPA i NOMP. Za istinsku izbornu reformu

Memorandum Reakcije:

#1 Demokracija za razvoj. 12 Jul 2013. Memorandum reakcije br. 3 – Jasni kriterijumi za nove opštine

Preporuke:

#1 D4D. 29 novembar 2011. Struktura CIK-a

#2 Pripremio istraživački institut D4D. 17 januar 2011. Izborni sistem

#3 Pripremio istraživački institut D4D. 29 novembar 2011. Preporuke za prepravku birackog spiska

#4 Pripremio istraživački institute D4D. 12 decembar 2011. Preporuke o izboru predsednika Kosova

#5 Ove preporuke podržavaju: D4D, KIPRED, INPO, KMDLNJ, INDEP, DT, KHK, QPA i NOMP. Za istinsku izbornu reformu

Završne note

¹ Leon Malazogu i Selatin Kllokoqi. Septembar 2013. Tumačenje poverenja. D4D Serija Izbori, Izveštaj br. 6, http://d4d-ks.org/assets/D4D_Elections_6_SRB_WEB.pdf.

² D4D. Septembar 2011. Dekonstruisanje izbornih trendova 2000-2010. <http://d4d-ks.org/assets/2012/09/2011-09-16-Izbori-Analiza-Izbornih.pdf>.

³http://www.kqz-ks.org/Uploads/Documents/Flet%20sq%20sr_batsfejno.pdf

⁴ Sa izuzetkom opština: Leposavić, Zubin Potok, Zvečan i Severna Mitrovica Kosovska agencija za statistiku .REKOS 2011. <http://census.rks-gov.net/istarMDEE/MD/dawinciMD.jsp?a1=WC&a2=moo&n=1UR9o6ooV71&o=oD&v=1URo6oDSooV71oooooo&p=o&sp=null&l=o&exp=o>

⁵ Leon Malazogu, Visar Sutaj i Drilon Gashi. Novembar 2012. Revizija biračkog spiska za Kačanik. D4D Serija Izbori, Izveštaj br. 3. <http://d4d-ks.org/assets/ElectionVoterList-SRB.pdf>.

⁶ Leon Malazogu i Brenna Gautam. Novembar 2014. Politički kompas Kosova. D4D Serija Izbori i političke stranke, Izveštaj br. 8. http://d4d-ks.org/assets/Ideology_English.pdf.

Katalogizacija u publikaciji – **(CIP)**

Narodna i univerzitetska biblioteka Kosova

324(496.51)“2000/2014”(047)

Izborni trendovi od 2000-2014 : Numerička analiza učešća i predstavljanja / Izveštaj priredili Leon Malazogu. - Prishtinë : Demokraci për zhvillim, 2015 . - 83 f. : ilustr. me ngjyra ; 21 cm. - (Serija : Izbori&Političke Partije ; 9)

1.Malazogu, Leon

ISBN 978-9951-608-40-4

Institut Demokratija za razvoj (D4D) osnovan je aprila 2010. godine od strane grupe analitičara koji su postajali sve zabrinutiji da su državotvorni procesi zapostavili demokratiju.

Vizija D4D-a je da promoviše aktivno i obrazovano građanstvo koje u potpunosti učestvuje u javnom prostoru i koristi javnu oblast zastupanja i odlučivanja za razmišljanje i izgradnju konsenzusa o dodeli resursa koja je efikasna, pametna, dugoročna i donosi pravičan razvoj.

D4D utiče na konkretnu politiku, promoviše kros-sekcioni pristup rešavanju problema i bavi se institucionalnom rutinom odlučivanja preporučivanjem inkrementalnih poboljšanja i deluje na maksimalno delotvoran način kako bi se u potpunosti unapredili stabilizacija i demokratski razvoj Kosova.

Za detaljnije informacije o aktivnostima instituta D4D, molimo vas posetite našu veb stranicu: www.d4d-ks.org

Ministry of Foreign Affairs of the
Netherlands

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Federal Department of Foreign Affairs FDFA

 **THINK
TANK FUND**
SUPPORTING POLICY RESEARCH

ISBN 978-9951-608-40-4

9 789951 608404